03
2026

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ & ΔΙΚΑΙΟ

ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ - ΕΝΕΡΓΕΙΑ - ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ - ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ - ΔΟΜΗΣΗ - ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΡΓΑ - ΜΝΗΜΕΙΑ

ΑΝΑΤΥΠΟ

Γιώργος Μπάλιας
Δικηγόρος, τ. Αναπλ. Καθηγητής Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Η έξοδος από τα ορυκτά καύσιμα στο πλαίσιο του διεθνούς και ενωσιακού δικαίου και η περίπτωση της Ελλάδας

Online πρόσβαση σε **ΠερΔικ** στην Πλατφόρμα Νομικού Περιεχομένου | www.qualex.gr

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ι. ΜΕΛΕΤΕΣ

Η έξοδος από τα ορυκτά καύσιμα στο πλαίσιο του διεθνούς και ενωσιακού δικαίου και η περίπτωση της Ελλάδας

Γιώργος Μπάλιας, Δικηγόρος, τ. Αναπλ. Καθηγητής Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Η συνέχιση των επενδύσεων που αφορούν στην παραγωγή και εμπορία των ορυκτών καυσίμων αποτελεί εμπόδιο στη μακροπρόθεσμη αλλαγή προς μία χαμηλού άνθρακα ενέργεια. Επιστημονικές μελέτες έδειξαν ότι νέα σχέδια παραγωγής και εμπορίας ορυκτών καυσίμων θα έχουν ως αποτέλεσμα να μην επιτευχθεί ο στόχος του περιορισμού της αύξησης της θερμοκρασίας του πλανήτη στους 1.5 °C. Μπροστά σε αυτή τη νέα πραγματικότητα άρχισε να διαμορφώνεται η αντίληψη ότι δεν θα πρέπει να επιτρέπονται στο εξής εγκρίσεις νέων σχεδίων ορυκτών καυσίμων και παράλληλα, επιβάλλεται να ξεκινήσει ένας περιορισμός των ήδη υπαρχόντων σχεδίων στο βαθμό που θα αναπτύσσονται σχέδια που αφορούν Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΕΠ). Με άλλες λέξεις, αναγνωρίζεται η ανάγκη για βαθμιαία απεξάρτηση από τα ορυκτά καύσιμα που θα έχει ως κατάληξη την οριστική έξοδο από αυτά. Παρά το γεγονός, όμως, ότι η επιστήμη εδώ και αρκετές δεκαετίες υπογράμμισε την ανάγκη ανάληψης δράσης προς αυτή την κατεύθυνση, τα κράτη τα χαρακτηρίζει η εφεκτικότητα ή ακόμη και η αδράνεια. Ωστόσο, εθνικά και κυρίως διεθνή δικαστήρια διαμορφώνουν μια νομολογία που κατατείνει προς τη σταδιακή απομάκρυνση από τα ορυκτά καύσιμα.

Εισαγωγή

Το 2014 η Διακυβερνητική Επιτροπή για την Κλιματική Αλλαγή (IPCC) επισήμανε ότι η καύση των ορυκτών καυσίμων είναι μακράν η μεγαλύτερη ανθρώπινη πηγή των παγκόσμιων εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου (ΑτΘ) που απελευθερώνουν κάθε έτος πάνω από 30 δις τόνους διοξειδίου του άνθρακα (CO_2) στην ατμόσφαιρα.[1] Το 2019 το μερίδιο των ορυκτών καυσίμων στη συνολική ζήτηση ενέργειας αντιπροσώπευε το 80% (το 31% αφορούσε το πετρέλαιο, το 23% το αέριο και το 26% τον άνθρακα).[2] Επίσης, το πετρέλαιο είναι υπεύθυνο για το 34% των συνολικών εκπομπών ΑτΘ από τα ορυκτά καύσιμα, ενώ το φυσικό αέριο είναι σε αρκετά μικρότερο ποσοστό. Περαιτέρω, οι εταιρείες ορυκτών καυσίμων είναι υπεύθυνες για πάνω από το 50% των εκπομπών ΑτΘ που προέρχονται συνολικά από ανθρώπινες δραστηριότητες από την περίοδο της εκβιομηχάνισης[3]. Η IPCC υπογράμμισε ότι οι εκτιμήσεις για τις εκπομπές ΑτΘ από "τις υπάρχουσες υποδομές ορυκτών καυσίμων χωρίς τη μείωσή τους έχουν ήδη υπερβεί τον παραμένοντα προϋπολογισμό άνθρακα" για να περιοριστεί η συνολική υπερθέρμανση στον 1.5 °C πάνω από τα προβιομηχανικά επίπεδα.[4]

Ωστόσο, η συνέχιση των επενδύσεων που αφορούν στην παραγωγή και εμπορία του φυσικού αερίου αποτελούν εμπόδιο στη μακροπρόθεσμη αλλαγή προς μία χαμηλού άνθρακα ενέργεια[5]. Μάλιστα δε, σύμφωνα με μια πρόσφατη έκθεση, οι μεγαλύτερες τράπεζες διέθεσαν κατά το έτος 2025 $906 δις για τη χρηματοδότηση της βιομηχανίας ορυκτών καυσίμων.[6] Επιστημονικές μελέτες έδειξαν ότι νέα σχέδια παραγωγής και εμπορίας ορυκτών καυσίμων θα έχουν ως αποτέλεσμα να μην επιτευχθεί ο στόχος του περιορισμού της αύξησης της θερμο-

1. IPCC (2014), Summary for policymakers, in O. Edenhofer, R. Pichs-Madruga, Y. Sokona & al. (Eds.), Climate Change 2014: Mitigation of climate change. Contribution of Working Group III to the Fifth Assessment Report of the IPCC, Cambridge University Press, 2015.
2. International Energy Agency (IEA), Global Energy Review 2019.
3. P. Friedlingstein et al., "Global Carbon Budget 2024" (2025) 17 *ESSD* 965.
4. IPCC, Synthesis Report of the IPCC Sixth Assessment Report (AR6): Summary for Policymakers (March 2023) B.5.2 and B.5.3.
5. C. Gursan & V. de Gooyert, 'The Systemic Impact of a Transition Fuel: Does Natural Gas Help or Hinder the Energy Transition?' (2021) 138 *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 110552
6. BANKING ON CLIMATE CHAOS, Fossil Fuel Financial Report, 2026.

Για Online πρόσβαση σε ΠερΔικ δείτε www.qualex.gr

κρασίας του πλανήτη στους 1.5 °C.[7] Μπροστά σε αυτή τη νέα πραγματικότητα άρχισε να διαμορφώνεται η αντίληψη ότι δεν θα πρέπει να επιτρέπονται στο εξής εγκρίσεις νέων σχεδίων ορυκτών καυσίμων και παράλληλα, να ξεκινήσει ένας περιορισμός των ήδη υπαρχόντων σχεδίων στο βαθμό που θα αναπτύσσονται σχέδια που αφορούν Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΕΠ)[8]. Με άλλες λέξεις, αναγνωρίζεται η ανάγκη για βαθμιαία απεξάρτηση από τα ορυκτά καύσιμα που θα έχει ως κατάληξη την οριστική έξοδο από αυτά. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι η επιστήμη από πολύ νωρίς υπογράμμισε την ανάγκη ανάληψης δράσης προς αυτή την κατεύθυνση, τα κράτη τα χαρακτηρίζει η εφεκτικότητα ή ακόμη και η αδράνεια.[9]

Η μελέτη διορθώνεται ως εξής: Στο κεφάλαιο Ι γίνεται αναφορά στην επιστημονική γνώση σχετικά με το ζήτημα των ορυκτών καυσίμων και των συνδεόμενων με αυτά ΑτΘ. Λόγω του μεγάλου εύρους των επιστημονικών δημοσιεύσεων θα περιοριστούμε στις κυριότερες από αυτές είτε τις προερχόμενες από επίσημους φορείς είτε από την ακαδημαϊκή έρευνα. Το κεφάλαιο ΙΙ αφιερώνεται στις βασικές διατάξεις του διεθνούς δικαίου με αναφορές κυρίως στη Συνθήκη του Παρισιού και στην απόφαση της Διάσκεψης των Μερών στη Σύμβαση-πλαίσιο για την κλιματική αλλαγή "UNFCCC" (2023, COP28, Ντουμπάϊ ΗΑΕ) που αφορούν στα ορυκτά καύσιμα και τις εκπομπές ΑτΘ. Στο κεφάλαιο ΙΙΙ θα αναφερθούμε σε ρυθμίσεις σχετικά με την πράσινη μετάβαση. Επειδή οι εν λόγω ρυθμίσεις είναι εξαιρετικά εκτεταμένες (Fit for 55 package και REPowerEU Plan) θα περιοριστούμε σε ανάλυση των βασικότερων νομοθετημάτων που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τα ορυκτά καύσιμα και τον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής. Στη συνέχεια, στο κεφάλαιο ΙV παρουσιάζεται και αναλύεται η βασικότερη νομολογία σχετικά με το ειδικότερο ζήτημα της έρευνας και εξόρυξης υδρογονανθράκων (Υ/Α), κυρίως των διεθνών αλλά και των εθνικών δικαστηρίων. Τέλος, το κεφάλαιο V που είναι αφιερωμένο στην έρευνα και εκμετάλλευση Υ/Α στην Ελλάδα, εξηγεί γιατί με βάση την ισχύουσα νομοθεσία και, ιδίως, τη σχετική νομολογία είναι δυνατή η έξοδος της χώρας από τα ορυκτά καύσιμα.

Ι. Η επιστημονική γνώση σχετικά με τις εκπομπές ΑτΘ

Στην έκθεση The Summary for Policymakers of the Intergovernmental Panel on Climate Change ('IPCC') 2018 'Special Report on Global Warming of 1.5 °C (doc. 1: 'SR1.5') επισημαίνεται: "Οι δραστηριότητες του ανθρώπου εκτιμάται ότι προκάλεσαν περίπου 1.0 °C υπερθέρμανση του πλανήτη πάνω από τα προβιομηχανικά επίπεδα (p. 4, para. A.1). Οι δραστηριότητες του ανθρώπου έχουν να κάνουν είτε με τις εκπομπές ΑτΘ στην ατμόσφαιρα είτε με την καταστροφή των "καταβοθρών άνθρακα" (δάση και δασικές εκτάσεις) που απορροφούν αυτά τα αέρια, ιδίως το CO_2. Κατέληξε δε στο συμπέρασμα ότι για να περιοριστεί η αύξηση της θερμοκρασίας στους 2 °C, οι παγκόσμιες εκπομπές ΑτΘ πρέπει να μειωθούν περίπου κατά 25% (μεταξύ 10 και 30%) έως το 2030 ώστε να επιτευχθεί κλιματική ουδετερότητα το 2050 (doc. 1: 'SR1.5').

Επίσης, σε πρόσφατη έκθεση του IPCC επισημαίνεται ότι:

Οι παγκόσμιες καθαρές ανθρωπογενείς εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου έχουν εκτιμηθεί σε ± 6.6 $GtCO_2$-eq το 2019, περίπου 12% (6,5 $GtCO_2$-eq) υψηλότερες απ' ότι το 2010 και 54% (21 $GtCO_2$-eq) υψηλότερες απ' ότι το 1990. Το μεγαλύτερο μερίδιο αύξησης στις μεικτές εκπομπές ΑτΘ αφορά το CO_2 από την καύση ορυκτών καυσίμων και τις βιομηχανικές διεργασίες (CO_2-FFI), ακολουθούμενο από το μεθάνιο, ενώ η υψηλότερη σχετική αύξηση σημειώθηκε στα φθοριούχα αέρια (F-gases), ξεκινώντας από χαμηλά επίπεδα το 1990. Οι μέσες ετήσιες εκπομπές ΑτΘ κατά την περίοδο 2010-2019 ήταν υψηλότερες από οποιαδήποτε προηγούμενη δεκαετία που έχει καταγραφεί, ενώ ο ρυθμός ανάπτυξης μεταξύ 2010 και 2019 (1,3% ετησίως) ήταν χαμηλότερος από αυτόν μεταξύ 2000 και 2009 (2,1% ετησίως). Το 2019, το 79% περίπου των παγκόσμιων εκπομπών ΑτΘ προήλθε από τους τομείς της ενέργειας, της βιομηχανίας, των μεταφορών και των κτιρίων και το 22% από τη γεωργία, τη δασοκομία και άλλες χρήσεις γης (AFOLU). Οι μειώσεις των εκπομπών CO_2-FFI λόγω βελτιώσεων στην ενεργειακή ένταση του ΑΕΠ και στην ένταση του άνθρακα της ενέργειας ήταν μικρότερες από τις αυξήσεις των εκπομπών από την αύξηση των παγκόσμιων επιπέδων δραστηριότητας στη βιομηχανία, τον ενεργειακό εφοδιασμό, τις μεταφορές, τη γεωργία και τα κτίρια [2.1.1][10].

Ο NOAA[11] σε ανακοίνωση του σχετικά με τις εκπομπές CO_2 υπογραμμίζει ότι:

«Η παγκόσμια επιφανειακή συγκέντρωση CO_2 κατά μέσο όρο για όλους τους 12 μήνες του 2023, ήταν 419,3 μέρη ανά εκατομμύριο (ppm), σημειώνοντας αύξηση 2,8 ppm κατά τη διάρκεια του έτους. Αυτή ήταν η 12η συνεχόμενη χρονιά που το CO_2 αυξήθηκε κατά περισσότερο από 2 ppm, επεκτείνοντας τον υψηλότερο διατηρήσιμο ρυθμό αύξησης του CO_2 κατά τη διάρκεια του 65ετούς αρχείου παρακολούθησης. Πριν από το 2014, δεν είχαν παρατηρηθεί στα αρχεία παρακολούθησης της NOAA τρία συνεχόμενα χρόνια αύξησης του CO_2 κατά 2 ppm ή περισσότερο. Το ατμοσφαιρικό CO_2 είναι πλέον περισσότερο από 50% υψηλότερο σε σχέση με τα προβιομηχανικά επίπεδα.»

Ειδικότερα, σχετικά με τις εκπομπές μεθανίου, οι οποίες σχετίζονται με τις εξορύξεις ορυκτών καυσίμων, στην ίδια ανακοίνωση τονίζεται ότι:

«Το ατμοσφαιρικό μεθάνιο, λιγότερο άφθονο από το CO_2 αλλά πιο ισχυρό στην παγίδευση θερμότητας στην ατμόσφαιρα, αυξήθηκε κατά μέσο όρο σε 1922,6 μέρη ανά δισεκατομμύριο (ppb). Η αύξηση του μεθανίου το 2023 σε σχέση με το 2022 ήταν 10,9 ppb, χαμηλότερη από τα ρεκόρ ρυθμών ανάπτυξης που παρατηρήθηκαν το 2020 (15,2 ppb), το 2021 (18 ppb) και το 2022 (13,2 ppb), αλλά εξακολουθεί να είναι η 5η υψηλότερη από τότε που ξεκίνησε η ανανεωμένη ανάπτυξη μεθανίου το 2007. Τα επίπεδα μεθανίου στην ατμόσφαιρα είναι πλέον πάνω από 160% υψηλότερα σε σχέση με τα προβιομηχανικά επίπεδά τους».[12]

7. F. Green et al., "No new fossil fuel projects: The norm we need. A social-moral norm against new fossil fuel projects has strong potential to contribute to achieving global climate goals", *Science*, 30 mai 2024, v. 384, n° 6699, 954-957.
8. Ibid. Επίσης, D. Welsby, J. Price, S. Pye, & al., «Unextractable fossil fuels in a 1.5° C world», *Nature*, 2021, vol. 597, n° 7875, 230-234.
9. Ch. Cournil, "La sortie fossile: La voie juridictionnelle", *Revue Juridique de l'Environnemen*t, 1/2025, 108.
10. IPCC, 2023: Summary for Policymakers. In: *Climate Change 2023: Synthesis Report*, A.1.4.
11. US National Oceanic and Atmospheric Administration, 5.4.2023.
12. Ibid.

Σχετικά με την αυξανόμενη παραγωγή ορυκτών καυσίμων σε παγκόσμια κλίμακα (άνθρακας, πετρέλαιο, αέριο) μία πρόσφατη έκθεση επισημαίνει τα εξής: "Παρά την ανάπτυξη καθαρής ενέργειας, τα παγκόσμια επίπεδα παραγωγής ορυκτών καυσίμων παραμένουν σε πλήρη δυσαρμονία προς τα επίπεδα που είναι συμβατά με τις απαιτήσεις της Συνθήκης του Παρισιού. Εάν συνεχιστεί αυτή η έλλειψη δράσεων για μείωση της παραγωγής ορυκτών καυσίμων θα τεθεί σε κίνδυνο το βιώσιμο παρόν και το μέλλον του πλανήτη…. Για να επιτευχθεί ο στόχος του περιορισμού της αύξησης της θερμοκρασίας στους 1.5°C απαιτείται μια ταχεία απομάκρυνση από τα ορυκτά καύσιμα, αρχίζοντας από μείωση όλων των ορυκτών καυσίμων από σήμερα."[13] Επίσης, πρόσφατη μελέτη επισημαίνει ότι για να επιτευχθεί ο στόχος της μη υπέρβασης της μέσης θερμοκρασίας του πλανήτη κατά 1.5 °C σε σχέση με την προβιομηχανική περίοδο, θα πρέπει να απαγορευτούν οι εξορύξεις πετρελαίου και φυσικού αερίου[14]. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι εκπομπές ΑτΘ που προκαλούνται από τις υπάρχουσες ή τις προγραμματιζόμενες υποδομές ορυκτών καυσίμων θα υπερβούν τον εναπομείναντα προϋπολογισμό άνθρακα δηλαδή την ποσότητα ΑτΘ η οποία μπορεί να εκλυθεί πριν η θερμοκρασία αγγίξει το κατώφλι της συνθήκης του Παρισιού.[15] Επίσης, σε πρόσφατη σχετική μελέτη επισημαίνεται ότι οι κυβερνήσεις προγραμματίζουν να παράξουν πολύ περισσότερα ορυκτά καύσιμα σε σχέση με αυτά που θα ήταν συμβατά με τη διατήρηση της μέσης θερμοκρασίας κάτω από 1.5ºC. Έτσι, έως το 2030 οι κυβερνήσεις προγραμματίζουν να παράξουν πάνω από 120% περισσότερα ορυκτά καύσιμα σε σχέση με αυτά που θα ήταν συμβατά με το στόχο1.5ºC και πάνω από 77% σε σχέση με αυτά που θα ήταν συμβατά με το στόχο 2ºC.[16] Και όλα αυτά συμβαίνουν ενώ η κλιματική πραγματικότητα έχει λάβει μια άκρως ανησυχητική τροπή. Συγκεκριμένα, σε πρόσφατη έκθεση τονίζεται ότι η ατμοσφαιρική συγκέντρωση CO_2 κατά το έτος 2024 ήταν 423.9 ± 0.2 parts per million (ppm), δηλαδή 3.5 ppm μεγαλύτερη σε σχέση με το 2023 και 152% σε σχέση με τη συγκέντρωση CO_2 την προβιομηχανική περίοδο (το 1750). Η συγκέντρωση των 423.9 ppm αντιστοιχεί σε περίπου 3 306 Gt CO_2 στην ατμόσφαιρα. Η αύξηση οφείλεται στις συνεχιζόμενες εκπομπές ορυκτού CO_2 και στη μείωση των καταβοθρών, χερσαίων και θαλάσσιων, κατά το έτος 2024. Επίσης, η συγκέντρωση μεθανίου (CH4) και οξειδίων του αζώτου (N2O), δύο άλλα ισχυρά ΑτΘ, έφτασαν σε ιστορικά υψηλά επίπεδα το 2024. Η συγκέντρωση CH4 βρίσκεται πλέον στα 1 942 ± 2 parts per billion (ppb), 266% περισσότερα σε σχέση με τα προβιομηχανικά επίπεδα, και αυτά των N2O στα 338.0 ± 0.1 ppb, 125% περισσότερα σε σχέση με τα προβιομηχανικά επίπεδα.[17] Στη συνέχεια υπογραμμίζεται ότι οι ανθρωπογενείς πηγές του CO_2 οφείλονται στην καύση των ορυκτών καυσίμων και στην παραγωγή τσιμέντου, συνδέονται δε με τις αλλαγές στις χρήσεις γης και στις αποδασώσεις. Κατά συνέπεια, σύμφωνα με την έκθεση, βρισκόμαστε μπροστά σε μια ενεργειακή ανισορροπία.[18]

Όμως είναι κοινός τόπος, πλέον, ότι οι εταιρείες ορυκτών καυσίμων δεν έχουν εκδηλώσει πρόθεση να απομακρυνθούν από τα ορυκτά καύσιμα. Αντιθέτως, επιδεικνύουν μια αποπροσανατολιστική συμπεριφορά μέσω εκθέσεων και διαφημίσεων που αμφισβητούν την κλιματική αλλαγή και προωθούν τη χρήση των ορυκτών καυσίμων ως την ασφαλή και αναγκαία ενεργειακή λύση.[19] Το τελευταίο, μάλιστα, χρονικό διάστημα, στο πλαίσιο δικών στις οποίες ήταν εναγόμενες εταιρείες ορυκτών καυσίμων, το βασικό επιχείρημα που προέβαλαν ήταν ότι υφίσταται μεν κλιματική αλλαγή, απότοκη της καύσης ορυκτών καυσίμων, πλην όμως δεν υπάρχει αστική ευθύνη των εταιρειών, καθόσον το ζήτημα της αιτιώδους συνάφειας είναι περίπλοκο δεδομένου ότι εμπλέκεται ολόκληρη η κοινωνία και όχι μόνο οι ιδιωτικές επιχειρήσεις.[20] Ωστόσο, την τελευταία, ιδίως, δεκαετία αρκετές κυβερνήσεις, ΜΚΟ και δικαστήρια (εθνικά και διεθνή) έχουν αρχίσει να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο προς την κατεύθυνση της ενεργειακής μετάβασης[21].

II. Βασικές ρυθμίσεις του διεθνούς δικαίου σχετικά με τα ορυκτά καύσιμα και τις εκπομπές ΑτΘ

Το 2015, η Διάσκεψη των Μερών στη Σύμβαση-πλαίσιο για την κλιματική αλλαγή "UNFCCC" υιοθέτησε τη Συνθήκη του Παρισιού για την κλιματική αλλαγή[22]. Το άρθρο 2 της συνθήκης προβλέπει ότι τα κράτη μέλη θα στοχεύσουν να διατηρήσουν "την αύξηση της μέσης θερμοκρασίας του πλανήτη κάτω από 2 °C πάνω από τα προβιομηχανικά επίπεδα και θα συνεχίσουν τις προσπάθειες να περιορίσουν την αύξηση της θερμοκρασίας στους 1.5 °C πάνω από τα προβιομηχανικά επίπεδα, αναγνωρίζοντας ότι αυτό θα μειώσει σημαντικά τους κινδύνους και τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής". Περαιτέρω, η Συνθήκη του Παρισιού προβλέπει ότι κάθε κράτος μέλος "καταρτίζει, γνωστοποιεί και τηρεί διαδοχικές εθνικά καθορισμένες συνεισφορές που προτίθεται να επιτύχει. Τα Μέρη επιδιώκουν εγχώρια μέτρα μετριασμού, με σκοπό την επίτευξη των στόχων

13. CEI, Climate Analytics, IISD, & UNEP, Production Gap Report 2023, κεφ. 2.6. Επίσης, UNFCCC 'Decision 1/CMA.5, Outcome of the First Global Stocktake' UN Doc FCCC/PA/CMA/2023/16/Add.1 (15 March 2024) para 27.
14. International Energy Agency (2021), Net Zero by 2050. A Roadmap for the Global Energy Sector. Βλ., επίσης, Global Energy Monitor (2024), Drilling Deeper. Ομοίως, D Welsby et al, 'Unextractable Fossil Fuels in a 1.5 C World' (2021) 597 Nature 230. Οι συγγραφείς υπογραμμίζουν ότι το 60% του πετρελαίου και του ορυκτού μεθάνιου και το 90% του άνθρακα πρέπει να παραμείνουν στο υπέδαφος για να μην υπερβούμε τον παγκόσμιο προϋπολογισμό άνθρακα και το στόχο 1.5ºC.
15. S. Dhakal et al, 'Emissions Trends and Drivers' in M Pathak et al (eds), Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change. Working Group III Contribution to the IPCC Sixth Assessment Report (IPCC 2022) 215, 265–266. Piers M. Forster et al., "Indicators of Global Climate Change 2025: annual update of key indicators of the state of the climate system and human influence", *Earth Syst. Sci. Data*, 18, 3889–3933, 2026 https://doi.org/10.5194/essd-18-3889-2026
16. CEI, Climate Analytics, & IISD, UNEP The Production Gap 2025, 15.
17. WMO 2026, State of the Global Climate 2025, 6.
18. Ibid. 7.
19. B. Franta, "Early Oil Industry Disinformation on Global Warming", Environmental Politics, 2021, vol. 30, 663-668.V. Nolette, "Climate Preemption and Fossil Fuel Entrenchment" *Pace Environmental Law Review* 43 (2026), 220, ιδίως 247-252.
20. N. Walker-Crawford, "Save the Climate but Don't Blame Us: Corporate Arguments in Climate Litigation" Transnational Environmental Law (2026) 1–28 doi:10.1017/S2047102525100186.
21. G. Gentile, J. Gupta, "Orchestrating the narrative: The role of fossil fuel companies in delaying the energy transition", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 212 (2025) 115359.
22. U.N. Doc. F CCC/CP/2015/10/Add. 1. Κυρώθηκε από την Ελλάδα με το ν. 4426/2016.

των εν λόγω συνεισφορών (άρθρο 4(2)). Η εθνικά καθορισμένη συνεισφορά κάθε Μέρους "θα αντιπροσωπεύει μια πρόοδο πέρα από την τρέχουσα εθνικά καθορισμένη συνεισφορά του Μέρους τη δεδομένη στιγμή και θα αντικατοπτρίζει την υψηλότερη δυνατή φιλοδοξία του, καθώς και τις κοινές αλλά διαφοροποιημένες ευθύνες και αντίστοιχες δυνατότητες του, στο πλαίσιο διαφορετικών εθνικών συνθηκών (άρθρο 4(3)). Ωστόσο, ρητή αναφορά στα ορυκτά καύσιμα δεν υπάρχει στη Συνθήκη, καθόσον η επίτευξη του στόχου της διατήρησης της υπερθέρμανσης στηρίζεται περισσότερο στη μείωση της χρήσης των ορυκτών καυσίμων παρά στη μείωση της παραγωγής τους.[23]

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το ζήτημα της νομικής δεσμευτικότητας των διατάξεων της Συνθήκης του Παρισιού απασχόλησε τα δικαστήρια. Το Ανώτατο Δικαστήριο του Η.Β. (16.12.2020) δεν αναφέρθηκε άμεσα στη νομική αξία της Συνθήκης του Παρισιού, εκτίμησε ωστόσο ότι το εθνικό χωροταξικό σχέδιο (η υπόθεση αφορούσε σε επέκταση αεροδρόμιου) ήταν εναρμονισμένο με τους στόχους της, όπως αυτοί ορίζονται στο άρθρο 2 της ως άνω συνθήκης[24]. Προς την ίδια κατεύθυνση κινήθηκε και το γαλλικό Conseil d'Etat στην υπόθεση Grande-Synthe (19.11.2020). Το δικαστήριο υπογράμμισε ότι "τόσο η ΕΕ όσο και η Γαλλία, ως συμβαλλόμενα μέρη στη Συνθήκη του Παρισιού, δεσμεύονται να αγωνιστούν εναντίον των καταστροφικών επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής". Στη συνέχεια εκτίμησε ότι "εάν οι προβλέψεις της συνθήκης χρειάζονται την έκδοση συμπληρωματικών πράξεων για να παράγουν αποτέλεσμα και, κατά συνέπεια, στερούνται άμεσου αποτελέσματος, ωστόσο πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την ερμηνεία των διατάξεων του εσωτερικού δικαίου, κυρίως αυτών που αναφέρονται στους στόχους της συνθήκης, οι οποίες έχουν σκοπό να τους θέσουν σε εφαρμογή"[25]. Περαιτέρω, το Εφετείο των Βρυξελλών προσέδωσε κανονιστική ισχύ στο στόχο 1.5 °C, καθόσον τόνισε ότι η υπέρβαση αυτού του κατωφλίου καθιστά την υπερθέρμανση του πλανήτη επικίνδυνη.[26] Την ίδια προσέγγιση είχαν και διεθνή δικαστήρια, όπως το ΕΔΔΑ[27], το ITLOS[28] και το ICJ.[29]

Το πρώτο βήμα για την υλοποίηση του ως άνω στόχου της Συνθήκης του Παρισιού είναι ο τερματισμός της συνεχιζόμενης επέκτασης των ορυκτών καυσίμων.[30] Ωστόσο, αν και η έξοδος από τα ορυκτά καύσιμα, σύμφωνα με την επιστήμη, είναι απολύτως επείγουσα και αναγκαία[31] τα κράτη δεν ανταποκρίθηκαν ικανοποιητικά προς αυτή την κατεύθυνση[32]. Αξίζει να σημειωθεί ότι για πρώτη φορά σε επίσημο forum, και συγκεκριμένα στην COP26 (2021) αναφέρθηκε στην απόφαση της Διάσκεψης των Μερών ότι καλούνται τα κράτη μέλη "να μειώσουν τη συνεχιζόμενη παραγωγή ενέργειας με βάση τον άνθρακα και να προβούν σε βαθμιαία κατάργηση των επιδοτήσεων των ορυκτών καυσίμων."[33] Πρόκειται για ένα πρώτο δειλό βήμα καθόσον στην απόφαση δεν γίνεται λόγος για σταδιακή απομάκρυνση από τα ορυκτά καύσιμα (πετρέλαιο, αέριο) που συμβάλλουν καθοριστικά στην υπερθέρμανση του πλανήτη, κάτι που έγινε δύο χρόνια αργότερα στην COP28.

Το 2023 (COP28, Ντουμπάι ΗΑΕ), η Διάσκεψη των Μερών στη Σύμβαση-πλαίσιο για την κλιματική αλλαγή "UNFCCC" υιοθέτησε τη συμφωνία First global stocktake[34]. Τα συμβαλλόμενα μέρη της COP28 συμφώνησαν ότι ο περιορισμός της υπερθέρμανσης του πλανήτη στους 1,5 °C απαιτεί μεγάλη, γρήγορη και διαρκή μείωση των παγκόσμιων εκπομπών ΑτΘ κατά 43 % έως το 2030 και κατά 60 % έως το 2035 σε σύγκριση με τα επίπεδα του 2019 και μηδενικές καθαρές εκπομπές CO_2 παγκοσμίως έως το 2050 το αργότερο. Κατά τη συμφωνία, ο παγκόσμιος απολογισμός έδειξε ότι η εποχή των ορυκτών καυσίμων θα πρέπει να τερματιστεί, αναγνωρίζοντας την ανάγκη για καθολική απομάκρυνση από τα ορυκτά καύσιμα[35]. Η συμφωνία καλεί, επίσης, τα μέρη να τριπλασιάσουν την παγκόσμια δυναμικότητα ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και να διπλασιάσουν τον ρυθμό βελτίωσης της ενεργειακής απόδοσης έως το 2030. Ζητά, επίσης, τη μείωση των εκπομπών μεθανίου και άλλων εκπομπών ΑτΘ πέραν του CO_2 αυτή τη δεκαετία, και τη σταδιακή κατάργηση, το συντομότερο δυνατόν, των μη αποδοτικών επιδοτήσεων ορυκτών καυσίμων που δεν στρέφονται κατά της ενεργειακής φτώχειας ή δεν βοηθούν τις ευάλωτες ομάδες[36].

Το 2024 (COP29, Μπακού Αζερμπαιτζαν), η ατζέντα της διάσκεψης αφορούσε κυρίως τα δημοσιονομικά εργαλεία για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και, ως εκ τούτου, το ζήτημα της απομάκρυνσης από τα ορυκτά καύσιμα δεν τέθηκε σε συζήτηση. Απλώς επιβεβαιώθηκε η απόφαση 'the Outcome of the First Global Stocktake' της COP28 σχετικά με την ανάγκη για την ενεργειακή μετάβαση.[37] Το ζήτημα της απομάκρυσνης από τα ορυκτά καύσιμα θα συνεχίσει να αποτελεί ένα

23. G. B. Asheim et al., 'The Case for a Supply-Side Climate Treaty', (2019) 365(6451) *Science* 325.
24. (R (on the application of Friends of the Earth Ltd and others) v Heathrow Airport Ltd [2020] UKSC 52.
25. Conseil d'Etat, 19.11.2020, no 427301, σκ. 12.
26. Cour d'Appel de Bruxelles, 30.11.2023, *ASBL Klimaatzaak c. Belgique et autres*, § 191.
27. ECtHR, 9.4.2024, *Verein ClimaSeniorinnen v Switzerland*, § 106.
28. *Climate Change, Advisory Opinion, ITLOS Reports 2024*, § 222.
29. ICJ, *Obligations of States in respect of Climate Change*, 23.7.2025, Advisory Opinion, § 224.
30. G. Muttitt, The sky's limit: Why the Paris climate goals require a managed decline of fossil fuel production, Washington, D.C. *Oil Change International*, 2016. F. Green, O. Bois von Kursk, G. Muttitt, & S. Pye, «No new fossil fuel projects: The norm we need. A social-moral norm against new fossil fuel projects has strong potential to contribute to achieving global climate goals», *Science*, 30 may 2024, v. 384, n° 6699, 954-957.
31. D. Welsby, J. Price, S. Pye, & al., «Unextractable fossil fuels in a 1.5° C world», Nature, 2021, vol. 597, n° 7875, 230-234.
32. Our World in Data, 'Fossil Fuels', Oct. 2022, διαθέσιμο στο: https://ourworldindata.org/fossil-fuels.
33. Glasgow Climate Pact, Decision 1/CP.26 (13 November 2021) UN Doc FCCC/CP/2021/12/Add.1, § 20.
34. FCCC/PA/CMA/2023/16/Add.1, Decision 1/CMA.5 Outcome of the first global stocktake.
35. Ο όρος που χρησιμοποιείται είναι "fossil fuel phase out" και σημαίνει την απομάκρυσνη από τα ορυκτά καύσιμα μέσω της παύσης νέων εξορύξεων, υποδομών και τη μείωση της υπάρχουσας παραγωγής.
36. FCCC/PA/CMA/2023/16/Add.1, Decision 1/CMA.5 Outcome of the first global stocktake, σημείο 28.
37. COP29, Baku, 11–22 November 2024, United Arab Emirates Dialogue on Implementing the Global Stocktake Outcomes, Draft Decision -/CMA.6, FCCC/PA/CMA/2024/L.21 (24 November 2024), para. 14,

από τα σημαντικότερα ζητήματα που θα απασχολήσουν τις επόμενες COPs.[38]

Η απομάκρυνση, λοιπόν, από τα ορυκτά καύσιμα δεν έχει κεντρική θέση στις υπάρχουσες διεθνείς κλιματικές συμφωνίες. Ωστόσο, μπορεί να αναβαθμιστεί μέσω της έννοιας της δίκαιης μετάβασης που μπορεί να αποτελέσει τη νόμιμη βάση της. Στον τομέα των ορυκτών καυσίμων, η δίκαιη μετάβαση ορίζεται ως η διαδικασία εξασφάλισης δικαιοσύνης στη μετάβαση από τα ορυκτά καύσιμα στις ΑΠΕ και στις τεχνολογίες χαμηλού άνθρακα που λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες και τις ανησυχίες όλων των κοινωνικών ομάδων και κοινοτήτων.[39] Με τον τρόπο αυτό το πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής εντάσσεται σε μια προοπτική δίκαιης κατανομής του βάρους του μετριασμού της και συμβάλλει στο να αποτραπεί ή να μειωθεί η ενεργειακή φτώχεια και να αποφευχθούν οι παραβιάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών.[40].

III. Βασικές ρυθμίσεις του ενωσιακού δικαίου σχετικά με τα ορυκτά καύσιμα και τις εκπομπές ΑτΘ

Από την πλευρά της, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοίνωσε την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία[41]. Στο πλαίσιο της εν λόγω συμφωνίας, η ΕΕ εξέδωσε Κανονισμούς και Οδηγίες ήδη από το 2018, όπως:

α) Τον Κανονισμό 2018/842[42] ο οποίος επιβάλλει στα κράτη μέλη να προβούν σε ετήσιες μειώσεις εκπομπών ΑτΘ έως το 2030. Για την Ελλάδα η μείωση έως το 2030 είναι της τάξης -22,7% σε σχέση με το 2005 (παράρτημα Ι).

β) Την Οδηγία 2003/87[43] η οποία προβλέπει την κλιμάκωση των μειώσεων των εκπομπών ΑτΘ , ώστε να συνεισφέρει στα επίπεδα μειώσεων που θεωρούνται επιστημονικώς απαραίτητα για την αποφυγή της επικίνδυνης αλλαγής του κλίματος.[44] Η εν λόγω οδηγία εφαρμόζεται σε συγκεκριμένες δραστηριότητες που περιλαμβάνονται στα παραρτήματα Ι και ΙΙΙ και από τις οποίες εκπέμπεται το 40% των συνολικών εκπομπών ΑτΘ της ΕΕ. Πρόκειται για ένα οικονομικό εργαλείο το οποίο συνεχώς ενισχύεται ώστε να ανταποκριθεί στη φιλόδοξη δέσμευση της ΕΕ για την επίτευξη κλιματικής ουδετερότητας έως το 2050 παρά το ότι έχουν διαπιστωθεί μειονεκτήματα, ατέλειες και αποτυχίες.[45]

γ) Τον Κανονισμό 2018/1999[46], ο οποίος θεσπίζει μηχανισμό ενεργειακής διακυβέρνησης, που περιλαμβάνει και την υποχρέωση της ΕΕ και των κρατών μελών για "απαλλαγή από ανθρακούχες εκπομπές"[47]. Σύμφωνα με το άρθρο 4, το κάθε κράτος μέλος καθορίζει στο εθνικό σχέδιο για την ενέργεια και το κλίμα τους στόχους αναφορικά με την απαλλαγή από τις ανθρακούχες εκπομπές. Ειδικότερα, στο άρθρο 4, στοιχείο α) σημείο 1) του ως άνω ιδίου Κανονισμού ορίζεται ότι:

α) όσον αφορά τη διάσταση της «απαλλαγής από τις ανθρακούχες εκπομπές»:

1) αναφορικά με τις εκπομπές και απορροφήσεις αερίων του θερμοκηπίου και ενόψει της συνεισφοράς στην επιδίωξη μείωσης των αερίων του θερμοκηπίου σε όλους τους τομείς της οικονομίας της Ένωσης:

i) τη δεσμευτική εθνική επιδίωξη του κράτους μέλους για τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου και τα ετήσια δεσμευτικά εθνικά όρια σύμφωνα με τον κανονισμό (ΕΕ) 2018/842,

i) τις δεσμεύσεις και τους εθνικούς στόχους του κράτους μέλους για καθαρές απορροφήσεις αερίων θερμοκηπίου σύμφωνα με το άρθρο 4 παράγραφοι 1 και 2 του κανονισμού (ΕΕ) 2018/841, iii) κατά περίπτωση, για την επίτευξη των στόχων και των επιδιώξεων της Ενεργειακής Ένωσης και των μακροπρόθεσμων δεσμεύσεων της Ένωσης για τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου που συνάδουν με τη συμφωνία του Παρισιού, άλλους στόχους και επιδιώξεις, συμπεριλαμβανομένων τομεακών επιδιώξεων και σκοπών προσαρμογής.

Περαιτέρω, στο παράρτημα Ι τμήμα Α, σημείο 2 του ίδιου ως άνω Κανονισμού ορίζεται:

2.1. Διάσταση απαλλαγής από τις ανθρακούχες εκπομπές

2.1.1. Εκπομπές και απορροφήσεις ΑτΘ

i. Τα στοιχεία που παρατίθενται στο άρθρο 4 στοιχείο α) σημείο 1)

ii. Κατά περίπτωση, άλλοι εθνικοί στόχοι και επιδιώξεις που συνάδουν με τη συμφωνία του Παρισιού και τις υφιστάμενες μακροπρόθεσμες στρατηγικές. Κατά περίπτωση για τη συνεισφορά στη συνολική δέσμευση της Ένωσης για μείωση των εκπομπών ΑτΘ, άλλοι στόχοι και επιδιώξεις, συμπεριλαμβανομένων των τομεακών επιδιώξεων και των σκοπών προσαρμογής, εάν υπάρχουν.

Επίσης, στο ίδιο ως άνω παράρτημα Ι ορίζεται ότι:

3.1. Διάσταση απαλλαγής από τις ανθρακούχες εκπομπές

3.1.1. Εκπομπές και απορροφήσεις ΑτΘ

i. Πολιτικές και μέτρα για την επίτευξη της επιδίωξης που έχει τεθεί βάσει του κανονισμού (ΕΕ) 2018/842, όπως αναφέρεται στο σημείο 2.1.1 του παρόντος τμήματος, και πολιτικές και μέτρα για τη συμμόρφωση με τον κανονισμό (ΕΕ) 2018/841, τα οποία θα καλύπτουν όλους τους βασικούς κλάδους εκπομπών και τους τομείς για τη βελτίωση των απορροφήσεων, αποβλέποντας στον στόχο της Ένω-

38. H. Sashimi Turkamani, "The challenge of phasing out fossil fuels for highly fossil fuel-dependent countries in international law", *Leiden Journal of International Law* (2025), 38, 861-880.

39. Ibid.

40. Ibid.

41. COM(2019) 640 final.

42. Κανονισμός (ΕΕ) 2018/842 σχετικά με τις υποχρεωτικές ετήσιες μειώσεις εκπομπών ΑτΘ από τα κράτη μέλη από το 2021 έως το 2030. Τροποποιήθηκε από τον Κανονισμό 2023/857.

43. Οδηγία 2003/87 (όπως τροποποιήθηκε και ισχύει) σχετικά με τη θέσπιση συστήματος εμπορίας δικαιωμάτων εκπομπής αερίων θερμοκηπίου.

44. Ibid., άρθρο 1.

45. A. Moreno, "Climate Change", in: G. Winter et al., (eds), *EU Environmental Policy and Law: Reflections at Fifty*, 2026, 155.

46. Κανονισμός (ΕΕ) 2018/1999 για τη διακυβέρνηση της Ενεργειακής Ένωσης και της Δράσης για το Κλίμα (όπως τροποποιήθηκε από την Απόφαση (ΕΕ) 2019/504, τον Κανονισμό (ΕΕ) 2021/1119, τον Κανονισμό (ΕΕ) 2023/839, τον Κανονισμό (ΕΕ) 2023/857 και την Οδηγία 2023/2413/ΕΕ) .

47. Ibid., άρθρο 1, παρ. 2 δ).

σης για κλιματική ουδετερότητα που ορίζεται στο άρθρο 2 παράγραφος 1 του Κανονισμού (ΕΕ) 2021/1119.

δ) Τον Κανονισμό 2021/1119 (ευρωπαϊκός κλιματικός νόμος), ο οποίος στο άρθρο 1 θέτει το δεσμευτικό στόχο για κλιματική ουδετερότητα έως το 2050. Περαιτέρω, το άρθρο 2 ορίζει ότι:

1. Οι εκπομπές και οι απορροφήσεις των αερίων του θερμοκηπίου που ρυθμίζονται από το ενωσιακό δίκαιο, σε ολόκληρη την Ένωση, θα έχουν ισοσκελιστεί εντός της Ένωσης το αργότερο έως το 2050, έτσι ώστε οι καθαρές εκπομπές να είναι μηδενικές έως το έτος εκείνο, και η Ένωση θα επιδιώξει την επίτευξη αρνητικών εκπομπών στη συνέχεια.

2. Τα αρμόδια θεσμικά όργανα της Ένωσης και τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα σε ενωσιακό και εθνικό επίπεδο, αντίστοιχα, ώστε να καταστεί δυνατή η συλλογική επίτευξη του στόχου για κλιματική ουδετερότητα που ορίζεται στην παράγραφο 1, λαμβάνοντας υπόψη τη σημασία της προώθησης τόσο της δικαιοσύνης και της αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών μελών όσο και της οικονομικής αποδοτικότητας στην επίτευξη αυτού του στόχου.

Ομοίως, ο ίδιος ως άνω Κανονισμός στο άρθρο 4 ορίζει ότι:

1. Προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος για κλιματική ουδετερότητα που ορίζεται στο άρθρο 2 παράγραφος 1, τίθεται ως δεσμευτικός κλιματικός στόχος της Ένωσης για το 2030 η εγχώρια μείωση των καθαρών εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου (εκπομπές μετά την αφαίρεση των απορροφήσεων) κατά τουλάχιστον 55 % σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990 έως το 2030. Κατά την υλοποίηση του στόχου που αναφέρεται στο πρώτο εδάφιο, τα οικεία θεσμικά όργανα της Ένωσης και τα κράτη μέλη δίνουν προτεραιότητα στην ταχεία και προβλέψιμη μείωση των εκπομπών και, ταυτόχρονα, ενισχύουν τις απορροφήσεις από φυσικές καταβόθρες. Προκειμένου να διασφαλιστεί ότι θα καταβληθούν επαρκείς προσπάθειες μετριασμού έως το 2030, για τους σκοπούς του παρόντος κανονισμού και με την επιφύλαξη της αναθεώρησης της νομοθεσίας της Ένωσης που αναφέρεται στην παράγραφο 2, η συνεισφορά των καθαρών απορροφήσεων στον κλιματικό στόχο της Ένωσης για το 2030 περιορίζεται σε 225 εκατομμύρια τόνους ισοδύναμου CO_2. Προκειμένου να ενισχυθούν οι καταβόθρες άνθρακα της Ένωσης σύμφωνα με τον στόχο της επίτευξης κλιματικής ουδετερότητας έως το 2050, η Ένωση επιδιώκει την επίτευξη μεγαλύτερου όγκου καθαρών καταβοθρών άνθρακα το 2030.

ε) Την Οδηγία 2024/760 για την εταιρική δέουσα επιμέλεια.[48] Η εν λόγω οδηγία είναι ιδιαίτερα σημαντική καθόσον εντάσσει και τις εταιρείες στην προσπάθεια μείωσης των εκπομπών ΑτΘ δεδομένου ότι οι δραστηριότητες τους έχουν άμεσες επιπτώσεις στην κοινωνία και στο περιβάλλον.[49] Σύμφωνα με την οδηγία, η διαδικασία της δέουσας επιμέλειας περιλαμβάνει έξι στάδια: (1) ενσωμάτωση της δέουσας επιμέλειας σε πολιτικές και συστήματα διαχείρισης, (2) ταυτοποίηση και εκτίμηση των αρνητικών επιπτώσεων στα ανθρώπινα δικαιώματα και στο περιβάλλον, (3) πρόληψη, τερματισμός ή μείωση των υπαρχουσών και των εν δυνάμει αρνητικών επιπτώσεων, (4) παρακολούθηση και αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των μέτρων, (5) επικοινωνία με τα ενδιαφερόμενα μέρη και (6) πρόβλεψη για αποκατάσταση.[50] Ειδικότερα, οι εταιρείες είναι υποχρεωμένες να λαμβάνουν μέτρα για τον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής.[51] Συγκεκριμένα, ο επιβαλλόμενος σχεδιασμός των εταιρειών για τον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής θα πρέπει να περιλαμβάνει:

"χρονικά προσδιορισμένους στόχους σχετικά με την κλιματική αλλαγή, για το 2030 και ανά πενταετία έως το 2050, με βάση επιστημονικά τεκμηριωμένα στοιχεία και, κατά περίπτωση, στόχους απόλυτης μείωσης των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου για τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου του πεδίου 1, του πεδίου 2 και του πεδίου 3 για κάθε σημαντική κατηγορία·"[52]

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ανάλογες διατάξεις σχετικά με την υποχρέωση των μεγάλων εταιρειών για λήψη μέτρων μετριασμού της κλιματικής αλλαγής και της συνακόλουθης παρακολούθησης και ποσοτικοποιημένης καταγραφής των εκπομπών ΑτΘ προβλέπεται και στις ΗΠΑ (Federal Supplier Climate Risks and Resilience Rule).[53]

Ο ν. 4936/2022 (εθνικός κλιματικός νόμος) αποτελεί την εθνική ρύθμιση σχετικά με τις μειώσεις εκπομπών ΑτΘ και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 1(2) ορίζεται ότι "Προκειμένου να επιτευχθεί ο μακροπρόθεσμος στόχος κλιματικής ουδετερότητας της παρ. 1, ορίζονται ως ενδιάμεσοι κλιματικοί στόχοι για τα έτη 2030 και 2040 η μείωση των καθαρών ανθρωπογενών εκπομπών αερίων θερμοκηπίου κατά τουλάχιστον πενήντα πέντε τοις εκατό (55%) και ογδόντα τοις εκατό (80%), αντίστοιχα, σε σύγκριση με τα επίπεδα του έτους 1990…" Όπως προκύπτει από το ίδιο το κείμενο, ο εθνικός στόχος μείωσης των εκπομπών ΑτΘ έως το 2040 είναι υψηλότερος σε σχέση με τον προβλεπόμενο στον Κανονισμό 2021/1119 (άρθρο 4 (3) (4) και (5).

Σε Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής[54] επισημαίνεται ότι η ΕΕ πρέπει να θέσει ως στόχο τη μείωση των καθαρών εκπομπών ΑτΘ κατά 90% σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990 έως το 2040. Για να επιτευχθεί η μείωση των εκπομπών καθαρών εκπομπών ΑτΘ κατά 90%, το επίπεδο των υπολειπόμενων εκπομπών της ΕΕ το 2040 θα πρέπει να είναι χαμηλότερο από 850 $MtCO_2$-eq και οι απορροφήσεις του άνθρακα θα πρέπει

48. Οδηγία 2024/1760 για τη δέουσα επιμέλεια όσον αφορά τη βιωσιμότητα.

49. M. Paricio Montesinos, "Tempering or legitimising corporate power? The rule of law and the EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive" in: M. Peeters et al., (eds), Greening the EU and the Rule of Law, 2026, 254.

50. Οδηγία 2024/1760, άρθρο 5.

51. Οδηγία 2024/1760, άρθρο 22, παρ. 1.

52. Ibid., άρθρο 22, παρ. 1 α). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στις εκθέσεις βιωσιμότητας που πρέπει να υποβάλουν οι εταιρείες θα πρέπει να περιλαμβάνονται πληροφορίες σχετικά με τον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής και τα εκπεμπόμενα από αυτές ΑτΘ των τριών πεδίων εφαρμογής. (Βλ., επίσης, οδηγία 2022/2464 σχετικά με τις εκθέσεις βιωσιμότητας, άρθρο 29 β, παρ. 2 α) i).

53. 87 Fed. Reg. 68312 (Nov. 14, 2022). Για μια αναλυτική προσέγγιση του ζητήματος της ως άνω υποχρέωσης στις ΗΠΑ, βλ., N.O. Peer, "CORPORATE CLIMATE TARGETS: SCIENCE, DISCRETION, AND CLIMATE WASHING", *N.Y.U. Environmental Law Journal*, Vol. 33 2025, 229.

54. Ανακοίνωση της Επιτροπής, Εξασφαλίζουμε το μέλλον μας. Ο κλιματικός στόχος της Ευρώπης για το 2040 και η πορεία προς την κλιματική ουδετερότητα έως το 2050, με την οικοδόμηση μιας βιώσιμης, δίκαιης και ευημερούσας κοινωνίας, COM(2024) 63 final.

να φθάσει τους 400 $MtCO_2$[55]. Υπογραμμίζεται, επίσης, ότι έως το 2040 η κατανάλωση ορυκτών καυσίμων για ενέργεια αναμένεται να έχει μειωθεί κατά περίπου 80% σε σύγκριση με το 2021. Ωστόσο, η ΕΕ δεν φαίνεται να επιτυγχάνει αυτούς τους στόχους[56]. Μάλιστα δε, σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη, "η ΕΕ πρέπει να μειώσει δραστικά τη χρήση ορυκτών καυσίμων ώστε να ευθυγραμμιστεί με το στόχο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για κλιματική ουδετερότητα έως το 2050."[57] Αυτό μπορεί να επιτευχθεί, μεταξύ των άλλων, "με την απόσυρση των εγκαταστάσεων άνθρακα, πετρελαίου και φυσικού αερίου".[58] Να σημειωθεί ότι μετά την ως άνω Ανακοίνωση, η Επιτροπή δημοσίευσε πρόταση τροποποίησης του Κανονισμού 2021/1119 με την οποία τίθεται ως δεσμευτικός στόχος της ΕΕ η μείωση των καθαρών εκπομπών ΑτΘ κατά 90% σε σχέση με τα επίπεδα του 1990 έως το 2040.[59]

Μια ιδιαίτερη περίπτωση ΑτΘ είναι το μεθάνιο (CH4). Τα ορυκτά καύσιμα (πετρέλαιο, αέριο και άνθρακας) είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος οικονομικός τομέας που συμβάλλει στις εκπομπές CH4 στην ατμόσφαιρα. Υπολογίζεται ότι οι ως άνω παγκόσμιες εκπομπές CH4 είναι μεταξύ 80 και 128 Tg/yr.[60]. Να σημειωθεί ότι το CH4 είναι υπεύθυνο για το ένα τρίτο περίπου της τρέχουσας αύξησης της θερμοκρασίας του πλανήτη, καθώς οι επιπτώσεις του στο κλίμα από την άποψη του φαινομένου του θερμοκηπίου σε περίοδο 20 ετών είναι πάνω από 80 φορές πιο σημαντικές από εκείνες του CO_2.[61] Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η διαφυγή του μεθανίου κατά την εξόρυξη και ιδίως κατά τη μεταφορά και χρήση του φυσικού αερίου αλλοιώνει το κλίμα σε σημαντικό βαθμό.[62] Και τούτο διότι το φυσικό αέριο αποτελείται κατά 80% από μεθάνιο.[63] Ωστόσο, "δεν υπάρχει ενωσιακό νομικό πλαίσιο που να καθορίζει ειδικά μέτρα για τη μείωση των ανθρωπογενών εκπομπών μεθανίου στον τομέα της ενέργειας".[64] Αυτό το κενό έρχεται να καλύψει ο κανονισμός 2024/1787, ο οποίος αφορά στη μείωση των εκπομπών μεθανίου από την εξερεύνηση και παραγωγή πετρελαίου και ορυκτού αερίου, στη συλλογή και επεξεργασία ορυκτού αερίου και στη μεταφορά, διανομή και υπόγεια αποθήκευση αερίου, καθώς και σε χώρους υγροποιημένου φυσικού αερίου.[65]

Ο ως άνω κανονισμός συνιστά ένα πρώτο θετικό βήμα. Ωστόσο, επιμέρους ρυθμίσεις του δεν είναι στο επίπεδο της φιλοδοξίας που χαρακτηρίζει την πολιτική της ΕΕ σε σχέση με τη μείωση των εκπομπών ΑτΘ. Ειδικότερα, εκπομπές μεθανίου θεωρούνται μόνο οι άμεσες εκπομπές που προκύπτουν από οποιοδήποτε κατασκευαστικό στοιχείο.[66] Η εν λόγω προσέγγιση έρχεται σε αντίθεση με τη σταθερή νομολογία ευρωπαϊκών και άλλων δικαστηρίων, σύμφωνα με την οποία θα πρέπει να αξιολογούνται όχι μόνο οι άμεσες αλλά κυρίως οι έμμεσες επιπτώσεις στο περιβάλλον που οφείλονται σε εκπομπές ΑτΘ καθόσον η αξιολόγηση των τελευταίων οδηγεί σε πολλαπλασιασμό των εκπεμπόμενων ΑτΘ.[67] Περαιτέρω, θεσπίζεται υποχρέωση για τους παραγωγούς και εισαγωγείς αργού πετρελαίου, φυσικού αερίου και άνθρακα να αναφέρουν στις αρμόδιες αρχές των κρατών μελών την ένταση μεθανίου[68]. Το κρίσιμο ζήτημα εν προκειμένω αφορά στη μεθοδολογία για τον υπολογισμό, σε επίπεδο παραγωγού, της έντασης μεθανίου της παραγωγής αργού πετρελαίου, φυσικού αερίου και άνθρακα που διατίθεται στην αγορά της Ένωσης. Ωστόσο, ο καθορισμός της εν λόγω μεθοδολογίας δεν έχει οριστικοποιηθεί, προβλέπεται δε να συμβεί έως τις 5 Αυγούστου 2027.[69]

Περαιτέρω, σε πρόσφατη ανακοίνωση της Επιτροπής[70] επισημαίνεται ότι δεν είναι επιλέξιμες για κρατική ενίσχυση οι επενδύσεις που στηρίζονται σε ορυκτά καύσιμα[71]. Επίσης, αναφέρεται ότι είναι επιλέξιμες οι επενδύσεις που στηρίζονται στο φυσικό αέριο (βασική πηγή μεθανίου) μόνο εφόσον δεν υπάρχει τεχνολογικά ώριμη εναλλακτική έναντι του φυσικού αερίου ή οι εναλλακτικές πηγές ενέργειας έναντι του φυσικού αερίου δεν είναι εφικτές λόγω ανεπαρκούς διαθεσιμότητας ή υποδομής[72]. Είναι, λοιπόν, προφανές ότι στην ΕΕ το φυσικό αέριο ως βασική πηγή μεθανίου διαδραματίζει έναν επικουρικό ρόλο στο πλαίσιο της ενεργειακής μετάβασης, θεωρούμενο ωστόσο ως βιώσιμη επένδυση.[73] Περαιτέρω, η Ευρωπαϊκή

55. Ibid., σημείο 3.1.
56. European Court of Auditors, 'EU Climate and Energy Targets – 2020 Targets Achieved, but Little Indication That Actions to Reach the 2030 Targets Will Be Sufficient' (2023).
57. European Scientific Advisory Board on Climate Change (ESABCC), 'Towards EU Climate Neutrality. Progress, Policy Gaps and Opportunities. Assessment Report 2024' (2024) 48.
58. Ibid. 52.
59. COM (2025) 524 final, άρθρο 1.
60. K. Tibrewal et al., "Assessment of methane emissions from oil, gas and coal sectors across inventories and atmospheric inversions", *COMMUNICATIONS EARTH & ENVIRONMENT* | (2024) 5:26 | https://doi.org/10.1038/s43247-023-01190-w | www.nature.com/commsenv. Επεξήγηση: η μονάδα μέτρησης Tg/yr" σημαίνει «teragrams per year». Ένα teragram (Tg) είναι ίσο με ένα εκατομμύριο μετρικούς τόνους.
61. Κανονισμός 2024/1787 σχετικά με τη μείωση των εκπομπών μεθανίου στον τομέα της ενέργειας, προοίμιο, αριθ. 1 και 2.
62. D. Gordon et al., "Evaluating net life-cycle greenhouse gas emissions intensities from gas and coal at varying methane leakage rates", *Environ. Res. Lett*. 18 (2023) 084008. Να σημειωθεί ότι, μεταξύ των ετών 2008 και 2017 το 30% των συνολικών εκπομπών μεθανίου στην ατμόσφαιρα προέρχεται από τα ορυκτά καύσιμα. Βλ., σχετικά, IPCC, Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report, 676, 700-703.
63. N. Sanchez, D.C. Mays, "Effect of methane leakage on the greenhouse gas footprint of electricity generation", *Climatic Change* (2015) 133: 169-178.
64. Κανονισμός 2024/1787 σχετικά με τη μείωση των εκπομπών μεθανίου στον τομέα της ενέργειας, προοίμιο, αριθμ. 7.
65. Ibid. προοίμιο, αριθ. 8.
66. Ibid. άρθρο 2, παρ. 1.
67. Αντί πολλών, B. J. Preston, "Actions and grounds of project-focused climate change litigation", in: F. Syndic et al. (eds), *Research Handbook on Climate Change Litigation*, Edward Elgar, 2024, 99-122.
68. Κανονισμός 2024/1787, άρθρο 29 παρ. 1.
69. Ibid. άρθρο 29, παρ. 4.
70. Framework for State Aid measures to support the Clean Industrial Deal (Clean Industrial Deal State Aid Framework), C(2025) 7600 final.
71. Ibid, σημείο 130.
72. Ibid, σημείο 149.
73. Η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από φυσικό αέριο θεωρείται βιώσιμη επένδυση σύμφωνα με τον εκτελεστικό κανονισμό 2022/1214 (τμήμα 4.9 των παραρτημάτων I και II.) Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο βασικός λόγος της ως άνω συμπερίληψης είναι ότι το φυσικό αέριο συμβάλλει στην εξα-

Για Online πρόσβαση σε ΠερΔικ δείτε www.qualex.gr

Επιτροπή στις 10.3.2026 κατέθεσε ένα νέο πακέτο μέτρων για την χρηματοδοτική ενίσχυση των ΑΠΕ (2026-2040) ως τον αποκλειστικό πυλώνα για την επίτευξη της κλιματικής ουδετερότητας το 2050. Το πακέτο περιλαμβάνει, κατά βάση, τη στήριξη των ιδιωτικών επενδύσεων στις ΑΠΕ [COM(2026/116] και ένα σύνολο μέτρων που συνίστανται στην παροχή της δυνατότητας στους πολίτες συμπεριλαμβανομένων των αγροτών και των μικρομεσαίων επιχειρηματιών να παράγουν τη δική τους καθαρή ενέργεια και να αντιμετωπίσουν την ενεργειακή φτώχεια [COM(2026) 115].

Από την παράθεση των ως άνω ρυθμίσεων του διεθνούς δικαίου και του δικαίου της ΕΕ προκύπτει ότι πουθενά δεν θεσπίζεται με άμεσο τρόπο υποχρέωση για ρύθμιση της παραγωγής ορυκτών καυσίμων.[74] Ωστόσο, όπως προκύπτει από τη νομολογία σχετικά με τις στρατηγικές κλιματικές δίκες (strategic climate change litigation)[75] υπάρχει υποχρέωση των κρατών να λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα με στόχο τη μείωση των εκπομπών ΑτΘ στην ατμόσφαιρα που προέρχονται από τα ορυκτά καύσιμα. Ειδικότερα, οι στρατηγικές κλιματικές δίκες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής καθόσον αποβλέπουν στη λογοδοσία κυβερνήσεων και ιδιωτικών εταιρειών για τις αποφάσεις τους ή τις επενδύσεις τους που προκαλούν επιπτώσεις στο κλίμα και στο περιβάλλον ευρύτερα. Περιλαμβάνουν ένα ευρύ πεδίο νομικών αιτημάτων που σχετίζονται με δημόσιες και ιδιωτικές αποφάσεις χρηματοοικονομικού χαρακτήρα, με δικαιώματα καταναλωτών και με ανθρώπινα δικαιώματα ή με την αναζήτηση αποζημιώσεων από τις εταιρείες ορυκτών καυσίμων για τις βλάβες που επέφερε η χρήση των εν λόγω καυσίμων στο κλίμα και στην υγεία του ανθρώπου όπως επίσης και με εταιρικές πρακτικές που παραβιάζουν τους κανόνες του ανταγωνισμού. Αυτό το ευρύ πεδίο νομικών αιτημάτων ανήγαγαν τις στρατηγικές κλιματικές δίκες, τις τελευταίες δεκαετίες, σε fora ανάδειξης νέων νομικών ζητημάτων.[76] Νομική βάση των σχετικών δικανικών κρίσεων αποτέλεσαν το διεθνές δίκαιο περιβάλλοντος (ιδίως η διεθνής σύμβαση-πλαίσιο για την κλιματική αλλαγή και η συνθήκη του Παρισιού) και το διεθνές δίκαιο για τα ανθρώπινα δικαιώματα (ιδίως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου)[77].

Αξίζει να τονιστεί ότι οι όποιες πρωτοβουλίες που ελήφθησαν σε διεθνές επίπεδο σχετικά με την παραγωγή ορυκτών καυσίμων, ήταν κυρίως πολιτικές και αφορούσαν διακυβερνητικές συνεργασίες, όπως η συνεργασία των χωρών οι οποίες υπέγραψαν τη διακήρυξη που αποσκοπεί "στη διευκόλυνση για τη σταδιακή απομάκρυνση από τα ορυκτά καύσιμα".[78] Περαιτέρω, ευρείας δημοσιότητας έχει τύχει η πολιτική πρωτοβουλία Fossil Fuel Non-Proliferation Treaty[79], η οποία έχει ως βάση το Nuclear Non-Proliferation Treaty, και καλεί για τη σταδιακή κατάργηση των ορυκτών καυσίμων και για την επιτάχυνση της ενεργειακής μετάβασης με την ανάπτυξη ΑΠΕ και γενικότερα των τεχνολογιών χαμηλού άνθρακα.

IV. Η νομολογία σχετικά με τα ορυκτά καύσιμα και τις εκπομπές ΑτΘ

Η νομολογία διεθνών δικαστηρίων

Είναι κοινά αποδεκτό ότι τα ορυκτά καύσιμα εκπέμπουν ΑτΘ σε κάθε στάδιο, από την έρευνα μέχρι την εξόρυξη και την εμπορική εκμετάλλευσή τους. Είναι, λοιπόν, επιβεβλημένο να λαμβάνονται υπόψη οι εκπομπές ΑτΘ σε όλα τα στάδια της αλυσίδας[80]. Περαιτέρω, η υποχρέωση λήψης μέτρων μετριασμού που θα συμβάλουν στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής ανήκει όχι μόνο στα κράτη αλλά και στις ιδιωτικές εταιρείες των οποίων οι δραστηριότητες σχετίζονται με την αύξηση των εκπομπών ΑτΘ. Προς αυτή την κατεύθυνση κινούνται διεθνή δικαστήρια τα οποία εξέδωσαν συμβουλευτικές γνώμες στηριζόμενα στις διεθνείς περιβαλλοντικές συμβάσεις, στο διεθνές εθιμικό δίκαιο και σε αρχές του διεθνούς δικαίου του περιβάλλοντος[81]. Κομβικής σημασίας είναι η κρί-

σφάλιση παροχής ηλεκτρικής ενέργειας στο πλαίσιο της ενεργειακής μετάβασης. Επομένως, η παραγωγή και η χρήση του δεν μπορεί να είναι εκτεταμένη αλλά συνδέεται με την ως άνω εξασφάλιση και εφόσον προκύπτει η αναγκαιότητά της δεδομένης της επιταχυνόμενης ανάπτυξης των ΑΠΕ. Αυτό, άλλωστε, προκύπτει και από την πρόσφατη απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της ΕΕ (10 Σεπτεμβρίου 2025, υπόθεση T-625/22, σκ. 507-513.)

74. D. Shapovalova, 'Climate Change and Oil and Gas Production Regulation: An Impossible Reconciliation?', (2023) 26(4) *Journal of International Economic Law* 817, 822.

75. Ο όρος "strategic climate change litigation" αναφέρεται στις δίκες με αναφορά στο δημόσιο συμφέρον και με αντικείμενο την αλλαγή νόμων, πολιτικής και της λήψης αποφάσεων των κρατών στο ζήτημα της κλιματικής αλλαγής. Βλ., αντί πολλών, A. Kovacs et al., "Beyond courts: Does strategic litigation affect climate change policy support?", *International Review of Law & Economics*, 79 (2024) 106213.

76. A. Rose, D. Mladenova & V. Newman, "The crucial role of strategic climate litigation", in: F. Syndic et al. (eds), *Research Handbook on Climate Change Litigation*, Edward Elgar, 2024, 18-36.

77. Μεταξύ των σημαντικότερων δικών στην Ευρώπη, σε εθνικό επίπεδο, συγκαταλέγονται, η υπόθεση Urgenda [2019] (ECLI:NL:HR:2019:2007, Ανώτατο Δικαστήριο Κάτω Χωρών) η υπόθεση Friends of the Irish Environment clg v The Government of Ireland, Ireland and the Attorney General [2020] Appeal no. 205/ 19 (Ανώτατο Δικαστήριο Ιρλανδίας), η υπόθεση Neubauer [2021]1 BvR 2656/ 18, 1 BvR 96/ 20, 1 BvR 78/ 20, 1 BvR 288/ 20, 1 BvR 96/ 20, 1 BvR 78/ 20 (Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο), η υπόθεση Commune de Grande- Synthe v France [2021] No. 427301 (Γαλλικό ΣτΕ). Για τις κλιματικές δίκες στην Ευρώπη, βλ., αντί πολλών, Γ. Μπάλια, "Κλιματικές δίκες στην Ευρώπη", ΔιΔικ 4/2024, 546-555.

78. The Beyond Oil and Gas Alliance Declaration.

79. https://fossilfueltreaty.org/

80. Αντί πολλών, D. Shapovalova, "Climate change and oil and gas production regulation: an impossible reconciliation?", *Journal of International Economic Law*, 2023, 26, 817–835, 820.

81. Βλ., Inter-American Court of Human Rights, Advisory Opinion, OC-32/2025 of 29 May 2025, Climate Emergency and Human Rights, §§ 345, 346, 347]. *Climate Change, Advisory Opinion, ITLOS Reports 2024* § 365. ICJ, *Obligations of States in respect of Climate Change*, 23.7.2025, Advisory Opinion, §§ 200, 276, 277. Για το σημαντικό ρόλο των Συμβουλευτικών Γνωμών των Διεθνών Δικαστηρίων στο διεθνές κλιματικό δίκαιο βλ., S. Ann Samuel & J. A. Carrillo Bañuelo, The Role of Advisory Opinions in International Law in the Context of the Climate Crisis:The Dialogue between the ICJ, the ITLOS, the IACtHR, and the AfCtHPR", in M. A Tigre & A. Rocha (eds) *The role of Advisory Opinions in international law in the context of the climate crisis*, (Brill 2025) 116-141.

ση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης το οποίο απάντησε σε ερώτημα που του έθεσε η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ. Συγκεκριμένα επισήμανε ότι "… Η παράλειψη ενός κράτους να προβεί σε κατάλληλες δράσεις για να προστατεύσει το κλιματικό σύστημα από τις εκπομπές ΑτΘ - περιλαμβανομένων της παραγωγής ορυκτών καυσίμων, της κατανάλωσης ορυκτών καυσίμων, της έγκρισης αδειών εξερεύνησης ορυκτών καυσίμων ή της παροχής επιδοτήσεων για ορυκτά καύσιμα - ενδεχομένως συνιστά διεθνώς παράνομη πράξη που μπορεί να αποδοθεί σε αυτό το κράτος."[82] Στη συνέχεια το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι "….Ένα κράτος μπορεί να έχει ευθύνη όταν, παραδείγματος χάριν, παρέλειψε να επιδείξει τη δέουσα επιμέλεια και δεν έλαβε τα αναγκαία κανονιστικά και νομοθετικά μέτρα για να περιορίσει την ποσότητα των εκπομπών [ΑτΘ] που προέρχονται από ιδιώτες που υπάγονται στη δικαιοδοσία του."[83]

Ένα γενικότερης σημασίας ζήτημα που τέθηκε από το Δικαστήριο είναι κατά πόσο οι υποχρεώσεις των κρατών για τη λήψη μέτρων σχετικά με την προστασία του κλίματος έχουν χαρακτήρα erga omnes μπορούν δηλαδή να προβληθούν έναντι όλων. Συγκεκριμένα το Δικαστήριο έκρινε ότι "….όλα τα κράτη έχουν κοινό συμφέρον στην προστασία των καθολικών περιβαλλοντικών κοινών όπως η ατμόσφαιρα και οι ωκεανοί. Συνεπώς, οι υποχρεώσεις των κρατών για την προστασία του κλιματικού συστήματος και άλλων τομέων του περιβάλλοντος από τις ανθρωπογενείς εκπομπές ΑτΘ, ιδίως η υποχρέωση πρόληψης σημαντικών διασυνοριακών βλαβών σύμφωνα με το διεθνές εθιμικό δίκαιο, είναι υποχρεώσεις erga omnes".[84] Ωστόσο, στην επιστημονική συζήτηση υποστηρίχθηκε ότι το Δικαστήριο δεν διευκρίνισε επαρκώς κατά πόσο οι ως άνω υποχρεώσεις των κρατών erga omnes συνιστούν jus cogens που συνιστά μια κρίσιμη παράμετρο για την αναγωγή αυτών των υποχρεώσεων σε νομικά δεσμαυτικούς κανόνες.[85] Σε κάθε, όμως, περίπτωση η εν λόγω απόφαση συνιστά μια σημαντική ώθηση του διεθνούς κλιματικού δικαίου καθόσον, εκτός των άλλων, αναγνωρίζεται η υποχρέωση πρόληψης της βλάβης, η οποία επεκτείνεται και στο κλίμα[86] υπό την έννοια ότι πρέπει να αξιολογείται κατά πόσο τα κράτη έλαβαν τα κατάλληλα μέτρα για να επιτύχουν τους στόχους σχετικά με τις εθνικά καθορισμένες συμβολές σύμφωνα με τη Συνθήκη του Παρισιού.[87]

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η υποχρέωση για την επίτευξη του στόχου, όπως αυτός ορίζεται στη συνθήκη του Παρισιού, δεν αφορά μόνο τις δράσεις ή παραλείψεις των κρατών αλλά "και αυτές των μη κρατικών οντοτήτων που επηρεάζουν το κλιματικό σύστημα και τους άλλους τομείς του περιβάλλοντος εξ αιτίας των ανθρωπογενών εκπομπών ΑτΘ".[88] Κατά συνέπεια, σύμφωνα με το Δικαστήριο, οι κανόνες και τα μέτρα που οφείλουν να λαμβάνουν τα κράτη "θα πρέπει να ρυθμίζουν τη συμπεριφορά των οργάνων του δημοσίου και των ιδιωτών που υπάγονται στον έλεγχο ή στην αρμοδιότητα του και να συνοδεύονται από μηχανισμούς αποτελεσματικής εφαρμογής και παρακολούθησης ώστε να εξασφαλίζεται η υλοποίηση τους".[89] Περαιτέρω, το Δικαστήριο έκρινε ότι εάν ένα Κράτος παραβιάζει μία από τις ως άνω αναφερόμενες υποχρεώσεις του υφίσταται τις συνέπειες σύμφωνα με τον κανόνα της ευθύνης του Κράτους. Ειδικότερα δε, στη Γνώμη υπογραμμίζεται ότι τα Κράτη τα οποία είναι υπεύθυνα για την παράβαση των εν λόγω υποχρεώσεων πρέπει να πάψουν την παράνομη συμπεριφορά, να προσφέρουν εγγυήσεις για μη-επανάληψη στο μέλλον, και να προβούν σε αποκατάσταση της ζημίας που προκάλεσαν.[90] Η παύση της παράνομης συμπεριφοράς, μπορεί να σημαίνει την ανάκληση πολιτικών ή εγκρίσεων που συνεπάγονται περαιτέρω εκπομπές ΑτΘ (όπως είναι η ακύρωση αδειών για σχέδια που συμβάλλουν στις ως άνω εκπομπές ή η λήξη των επιδοτήσεων).[91]

Σχετικά με την απεξάρτηση των κρατών από τα ορυκτά καύσιμα ιδιαίτερα σημαντική είναι η κοινή δήλωση των δικαστών Bhandari και Cleveland στην οποία επισημαίνεται ότι "η δράση των κρατών που ενισχύει τη συνέχιση της εξάρτησης από τα ορυκτά καύσιμα είναι ευθέως αντίθετη προς τις υποχρεώσεις τους σύμφωνα με τα άρθρα 2 και 4 της Συνθήκης του Παρισιού."[92] Επίσης, ο Δικαστής Yusuf, σημείωσε ότι ¨οι ρυθμίσεις για την παραγωγή και την κατανάλωση ορυκτών καυσίμων και την παροχή επιδοτήσεων ή την άδεια για έρευνα ορυκτών καυσίμων" είναι μεταξύ των αποδείξεων για "κατάλληλη δράση για την προστασία του κλιματικού συστήματος".[93] Περαιτέρω, στις 17 Μαρτίου 2026, το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δημοσίευσε την τελευταία έκθεση του επικουρικού του οργάνου, δηλαδή του Φόρουμ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, τη Δημοκρατία και το Κράτος Δικαίου. Σε μία σύσταση της έκθεσης αυτής επισημαίνεται ότι "(τ)α κράτη θα πρέπει να ενσωματώσουν τη συμβουλευτική γνώμη του Διεθνούς Δικαστηρίου σχετικά με την κλιματική αλλαγή στο εσωτερικό νομικό και πολιτικό πλαίσιο, συμπεριλαμβανομένης της ρητής αναγνώρισης του δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον και της επανεξέτασης των πολιτικών τους για τα ορυκτά καύσιμα ώστε να ευθυγραμμιστούν με τις διεθνείς υποχρεώσεις τους για μείωση των εκπομπών."[94]

Αξίζει να τονιστεί ότι η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ (ΓΣΟΗΕ) υιοθέτησε όλα τα συμπεράσματα του Διεθνούς Δικαστηρίου.[95] Υπογράμμισε ότι "θα διασφαλίσει ώστε τα συμπεράσματα του Δικαστηρίου να λάβουν τη μορφή ενισχυμένης πολυμερούς συνεργασίας και επιταχυνόμενης κλιματικής δράσης σε όλα τα

82. ICJ, *Obligations of States in respect of Climate Change*, 23.7.2025, Advisory Opinion, § 427.
83. Ibid, § 428.
84. Ibid, § 440.
85. A. Alexander, "The principle of erga omnes in the International Court of Justice's advisory opinion on the obligations of States in relation to climate change" *Environmental Law Review* 2026, Vol. 28(1) 8–9.
86. ICJ, *Obligations of States in respect of Climate Change*, §§ 272 και 409.
87. J. Peel, "Situating the ICJ's advisory opinion in the wider ecosystem of international climate litigation" *RECIEL* 2026;1–8. DOI: 10.1111/reel.70037. B. Ewoud Klerk, "From 'well below 2 C' to 1.5 C: The ICJ Advisory Opinion on Obligations of States in respect of Climate Change" RECIEL. 2026;1–13. DOI: 10.1111/reel.70030.
88. ICJ, *Obligations of States in respect of Climate Change*, 23.7.2025, Advisory Opinion, § 95.
89. Ibid, § 282.
90. Ibid, §§ 444-450.
91. Ibid, § 444.
92. ICJ, *Obligations of States in respect of Climate Change*, Joint Declaration OF Judges Bhandari and Cleveland, § 20. U
93. Ibid, Separate Opinion Judge Yusuf, § 40.
94. UN Human Rights Council, Fifth session of the Forum on Human Rights, Democracy and the Rule of Law, § 67.
95. UNGA, Eightieth session, A/80/L.65, 20 May 2026.

Για Online πρόσβαση σε ΠερΔικ δείτε www.qualex.gr

επίπεδα σε συνάφεια με το διεθνές δίκαιο." Καταλήγει δε σε μια συγκεκριμένη πρόταση:

> "Καλεί όλα τα κράτη να δράσουν σύμφωνα με τις διεθνείς τους υποχρεώσεις, λαμβάνοντας υπόψη τα συμπεράσματα του Δικαστηρίου στην Συμβουλευτική του Γνώμη ότι η παράβαση από ένα Κράτος οποιασδήποτε από τις υποχρεώσεις οι οποίες προσδιορίστηκαν από το Δικαστήριο σε σχέση με την κλιματική αλλαγή αποτελεί μια διεθνώς παράνομη πράξη που συνεπάγεται ευθύνη αυτού του Κράτους, έχει δε το διαρκές καθήκον να σεβαστεί την παραβιασθείσα υποχρέωση και ότι οι νομικές συνέπειες που επέρχονται από τη διάπραξη μιας διεθνώς παράνομης πράξης μπορεί να περιλαμβάνουν υποχρεώσεις για:
>
> (α) Παύση των παράνομων πράξεων ή παραλείψεων εφόσον συνεχίζονται,
>
> (β) Παροχή διασφάλισης και εγγύησης περί μη-επανάληψης εάν το απαιτούν οι περιστάσεις, και
>
> (γ) Πλήρη αποκατάσταση των Κρατών που υπέστησαν τη ζημία με τη μορφή της επανόρθωσης, της αποζημίωσης και της ικανοποίησης, υπό τον όρο ότι ικανοποιούνται οι γενικές νομικές υποχρεώσεις του υπεύθυνου Κράτους, και εφόσον υφίσταται μια επαρκώς άμεση και βέβαιη αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της παράνομης πράξης και της ζημίας".[96]

Ανάλογες, προς αυτή του Διεθνούς Δικαστηρίου, προσεγγίσεις παρατηρούμε και σε άλλα διεθνή δικαστήρια. Συγκεκριμένα, το Διεθνές Δικαστήριο για το Δίκαιο της Θάλασσας έκρινε ότι "η εν δυνάμει ευθύνη των κρατών ιδρύεται όταν παραλείπουν να περιορίσουν κατάλληλα τις ανθρωπογενείς εκπομπές ΑτΘ που βλάπτουν το θαλάσσιο περιβάλλον".[97] Η εν λόγω ευθύνη, σύμφωνα με το Δικαστήριο, θεμελιώνεται στην υποχρέωση των κρατών για δέουσα επιμέλεια (due diligence) η οποία συνιστά υποχρέωση αποτελέσματος.[98] Επίσης, το Δικαστήριο διακήρυξε με νομικά δεσμευτικούς όρους για τα Κράτη Μέλη της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας ότι ο στόχος της Συνθήκης του Παρισιού (1.5 °C) απαιτεί "γρήγορες και σε βάθος μειώσεις εκπομπών".[99] Περαιτέρω, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι, εν όψει του γεγονότος ότι υφίσταται επιστημονική αβεβαιότητα σχετικά με το εύρος και την ένταση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, είναι αναγκαία η εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης, ώστε τα κράτη να μην αναμένουν την ύπαρξη επιστημονικής βεβαιότητας πριν αναλάβουν δράση για την προστασία των θαλάσσιων οικοσυστημάτων.[100] Η ως άνω προσέγγιση του Δικαστηρίου θεωρήθηκε ότι αποτελεί τη σημαντικότερη συμβολή του δικαστηρίου στην αποσαφήνιση κρίσιμων νομικών εννοιών σχετικά με την προστασία του κλίματος.[101]

Επίσης, το Δι-Αμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων συνάρθρωσε τις υποχρεώσεις των κρατών με το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο πλαίσιο της κλιματικής αλλαγής.[102] Υπογράμμισε ότι "σχετικά με το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον η μη συμμόρφωση των κρατών προς τις διεθνείς υποχρεώσεις τους που αποσκοπούν στην προστασία του συνολικού κλιματικού συστήματος μπορεί να ιδρύσει νομική ευθύνη του κράτους."[103] Αξίζει να τονιστεί ότι το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι οι μείζονες εταιρείες που εκπέμπουν ΑτΘ -εταιρείες ορυκτών καυσίμων, αγροβιομηχανίες κλπ- διαδραματίζουν ένα "βασικό ρόλο" στην πρόκληση κλιματικής ζημίας.[104] Το Δικαστήριο επεκτάθηκε περισσότερο καθόσον επιβεβαίωσε ότι οι εταιρείες "έχουν υποχρεώσεις και ευθύνες" για την κλιματική αλλαγή και τις επιπτώσεις της στα ανθρώπινα δικαιώματα. Ενώ το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων παραδοσιακά δεσμεύει μόνο τα κράτη, το Δικαστήριο χρησιμοποίησε την έννοια της υποχρέωσης για δέουσα επιμέλεια των κρατών για να επιβάλει έμμεσα αυστηρά καθήκοντα στα κράτη σχετικά με τη συμπεριφορά των εταιρειών που ανήκουν στη δικαιοδοσία τους.[105] Ειδικότερα, το Δικαστήριο απαρίθμησε συγκεκριμένες υποχρεώσεις των κρατών για να ρυθμίσουν τις δραστηριότητες των εταιρειών ώστε να σεβαστούν τα ανθρώπινα δικαιώματα έναντι των κλιματικών επιπτώσεων. Αυτές συμπεριλαμβάνουν:

- Θέσπιση νομοθεσίας σχετικά με την υποχρέωση των εταιρειών να επιδεικνύουν τη δέουσα επιμέλεια σε όλο τον κύκλο των δραστηριοτήτων τους. Μια εταιρεία θα πρέπει να ταυτοποιεί και να αντιμετωπίζει τους συνδεόμενους με την κλιματική αλλαγή κινδύνους και τις επιπτώσεις των δραστηριοτήτων τους, ακόμη και αυτές που εμφανίζονται στο εξωτερικό του κράτους.[106]
- Υποχρέωση για δημόσια καταγραφή εκπομπών Ατθ από τις εταιρείες, ώστε τα δεδομένα σχετικά με τις ως άνω εκπομπές να είναι διαθέσιμη και να ελέγχεται η εκτέλεση αυτών των υποχρεώσεων εκ μέρους των εταιρειών.[107]
- Υιοθέτηση νομικών κανόνων για την εξουδετέρωση του πράσινου ξεπλύματος (greenwashing) και της αδικαιολόγητης επιρροής των εταιρειών στην κλιματική πολιτική. Το Δικαστήριο σημείωσε ότι η παραπλανητική απεικόνιση μιας κλιματικά φιλικής συμπεριφοράς και το επιθετικό λόμπυ των εταιρειών ενάντια στα μέτρα για το κλίμα υπονομεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα.[108] Υπογράμμισε, επίσης, ότι μερικές εταιρείες "έχουν μεγαλύτερη ευθύνη εξ αιτίας του κινδύνου που δημιουργείται από τις δραστηριότητες τους".[109]

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η Συμβουλευτική Γνώμη του εν λόγω Δικαστηρίου (IACtHR) συμπληρώνει αυτή του Διεθνούς Δικαστηρίου (ICJ), υπογραμμίζοντας την ανθρώπινη διάσταση των κλιματικών υποχρεώσεων και παρέχοντας ένα

96. Ibid., § 9.
97. *Climate Change, Advisory Opinion, ITLOS Reports 2024,* §§ 223 και 286.
98. Ibid, § 238.
99. Ibid, §§ 200–201.
100. Ibid, §§ 292-367.
101. V. Roeben & J. Guo, "The result-oriented due diligence obligation in the ITLOS Climate Change Advisory Opinion: Developments and implications" *RECIEL*. 2026;1–10.J. Afzal & I. Ahmad, "The ITLOS Advisory Opinion on Climate Change and Marine Pollution: Some Reflections*" Environmental Policy and Law* 2025, Vol. 55(2-3) 68–75.
102. Inter-American Court of Human Rights, Advisory Opinion, OC-32/2025 of 29 May 2025, Climate Emergency and Human Rights, §§ 2-4, 13, 24-29.
103. Ibid., § 302.
104. Ibid., §§ 52-54.
105. Ibid., §§ 87, 350–351.
106. Ibid., §§ 350-351.
107. Ibid., § 352.
108. Ibid., §§ 352, 354.
109. Ibid., §§ 350, 353.

πιο περιγραφικό κατάλογο των κανονιστικών ρυθμίσεων για τις εταιρείες.[110] Μάλιστα δε για τα κράτη που έχουν κυρώσει την ΕΣΔΑ, η συμβουλευτική Γνώμη του IACtHR είναι ιδιαίτερα σημαντική καθόσον υποδεικνύει ότι για να εκπληρώσει ένα κράτος τις γενικές δεσμεύσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα (π.χ., άρθρα 2 και 8 ΕΣΔΑ) θα πρέπει να λάβει μέτρα μετριασμού της κλιματικής αλλαγής και να υποχρεώσει τις εταιρείες να λογοδοτήσουν.[111]

Επίσης, το δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών (EFTA Court) ασχολήθηκε με το ζήτημα των εκπομπών ΑτΘ κατηγορίας/πεδίου 3, στην απάντηση σε προδικαστικό ερώτημα που του τέθηκε από δικαστήριο της Νορβηγίας[112]. Η υπόθεση αφορά σε τρεις αποφάσεις του Υπουργού Ενέργειας της Νορβηγίας με τις οποίες εγκρίθηκαν τρεις άδειες εξόρυξης πετρελαίου και φυσικού αερίου στη Βόρεια Θάλασσα. Το δικαστήριο έκρινε ότι σύμφωνα με το άρθρο 3 της οδηγίας 2011/92 σε συνδυασμό με το παράρτημα IV, οι εκπομπές ΑτΘ που θα προκύψουν από την καύση του πετρελαίου και του φυσικού αερίου που θα πωληθούν σε τρίτους, συνιστούν "επιπτώσεις" του έργου οι οποίες πρέπει να αξιολογηθούν από την αρμόδια εθνική αρχή.[113] Προς την ίδια κατεύθυνση με αυτή του εν λόγω δικαστηρίου κινήθηκε και το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Greenpeace*.[114]

Το ΕΔΔΑ στην εν λόγω απόφαση έκρινε ότι " πρέπει να εκπονηθεί μία κατάλληλη, έγκαιρη και συνολική εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων (ΕΠΕ) με καλή πίστη και βασιζόμενη στην καλύτερη διαθέσιμη επιστημονική γνώση πριν εγκριθεί μια δυνάμει επικίνδυνη δραστηριότητα, η οποία μπορεί να βλάψει το δικαίωμα των πολιτών για αποτελεσματική προστασία που πρέπει να παρέχεται από το κράτος έναντι σοβαρών αρνητικών επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής στη ζωή, στην υγεία και στην ποιότητα ζωής".[115] Περαιτέρω, στον τομέα των σχεδίων εξόρυξης ορυκτών καυσίμων, η ΕΠΕ πρέπει να περιλαμβάνει, minimum, μια ποσοτικοποίηση των εκπομπών ΑτΘ που προέρχονται από το σχέδιο.[116] Επιπλέον, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι δημόσιες αρχές πρέπει να αξιολογούν κατά πόσο οι προτεινόμενες δραστηριότητες είναι συμβατές με τις εθνικές και διεθνείς υποχρεώσεις για μετριασμό της κλιματικής αλλαγής. Επιπρόσθετα, θα πρέπει να διεξαχθεί δημόσια διαβούλευση, όπου θα διατίθενται οι απαραίτητες πληροφορίες, σε χρονικό στάδιο κατά το οποίο όλες οι επιλογές είναι ανοιχτές και η ρύπανση θα μπορεί να προληφθεί στην πηγή.[117] Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η η απόφαση *Greenpeace* αφορούσε διαδικαστικές υποχρεώσεις του κράτους στο πλαίσιο της αδειοδότησης έρευνας και παραγωγής πετρελαίου και φυσικού αερίου[118]. Ειδικότερα, το Δικαστήριο έκρινε ότι υφίσταται αιτιώδης συνάφεια των σταδίων της αδειοδοτικής διαδικασίας καθόσον "ο σύνδεσμος μεταξύ της έρευνας πετρελαίου και της μελλοντικής του παραγωγής είναι εγγενής."[119] Περαιτέρω, το Δικαστήριο επισήμανε ότι "υπάρχει ένας αρκετά στενός σύνδεσμος μεταξύ της διαδικασίας έγκρισης έρευνας και των σοβαρών επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής στις ζωές, στην υγεία και στην ποιότητα ζωής των ατόμων."[120] Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η απόφαση *Greenpeace* συνιστά μια σημαντική συμβολή στη νομολογία σχετικά με τις υποχρεώσεις των κρατών για την προστασία του κλίματος, ειδικότερα σε ό,τι αφορά την απομάκρυνση από τα ορυκτά καύσιμα, καθόσον αναγνωρίζεται υποχρέωση των κρατών να μην εγκρίνουν άδειες για νέα σχέδια έρευνας και παραγωγής ορυκτών καυσίμων παρά μόνο εάν προηγουμένως έχουν αξιολογηθεί οι εκπομπές ΑτΘ (στο εσωτερικό και στο εξωτερικό των κρατών) και οι κλιματικές επιπτώσεις τους.[121]

Η νομολογία εθνικών δικαστηρίων

Η έρευνα και εκμετάλλευση υδρογονανθράκων, που διεξάγονται κατά κύριο λόγο από ιδιωτικές εταιρείες και συνδέονται άμεσα με την κλιματική αλλαγή, αποτελεί ήδη αντικείμενο της νομολογίας εθνικών δικαστηρίων. Το Γαλλικό Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε ότι η διοίκηση μπορεί να αρνηθεί την έγκριση έρευνας και εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων.[122] Σε μεταγενέστερη απόφαση, το ίδιο δικαστήριο υπογράμμισε ότι η διοίκηση έχει το δικαίωμα να απορρίψει αίτηση για έγκριση άδειας έρευνας και εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων επικαλούμενη λόγο γενικού συμφέροντος που συνδέεται με την έξοδο από τα ορυκτά καύσιμα[123]. Επίσης, τα δικαστήρια στο πλαίσιο του δικαστικού ελέγχου της έγκρισης άδειας έρευνας και εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων σύμφωνα με την οδηγία 2011/92 για την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ερμήνευσαν την έννοια "έμμεσες επιπτώσεις" με ευρύ τρόπο, ώστε στην πράξη να καθίσταται εξαιρετικά δυσχερής ή ακόμη αδύνατη η ως άνω έγκριση.

Το άρθρο 3 παρ. 1 της οδηγίας 2011/92 ορίζει ότι στην εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων εντοπίζονται, περιγράφονται και αξιολογούνται δεόντως, με βάση κάθε μεμονωμένη περίπτωση οι άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις ενός έργου. Το ΔΕΕ έκρινε ότι πρέπει να αποτελούν αντικείμενο της ΕΠΕ όλες οι επιπτώσεις, άμεσες ή έμμεσες μεσοπρόθεσμες ή μακροπρόθεσμες, σωρευτικές, πρόσκαιρες ή διαρκείς[124]. Η ίδια

110. Ben Chester Cheong, "The ICJ's 2025 Climate Change Advisory Opinion: critical implications for UK environmental and planning law", *Journal of Planning & Environment Law*, 2025, 12, 1623-1641.

111. Inter-American Court of Human Rights, § 229.

112. EFTA Court, 21.5.2025, E-18/24, *The Norwegian State v Greenpeace Nordic and Nature and Youth Norway.*

113. Ibid. §§ 98-99.

114. *Greenpeace Nordic and Others v Norway* (ECtHR, 28 October 2025) App no 34068/21 §§ 319–324.

115. Ibid. § 318.

116. Ibid. § 319.

117. Ibid. § 319.

118. Αντίθετα, στην υπόθεση KlimaSeniorinnen Schweiz το ΕΔΔΑ επικεντρώθηκε στις ουσιαστικές υποχρεώσεις των κρατών σχετικά με τον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής. Βλ., KlimaSeniorinnen Schweiz et al v SwitzerlandApp No 53600/20 (ECtHR, 9 April 2024).

119. *Greenpeace Nordic and Others v Norway* (ECtHR, 28 October 2025) App no 34068/21 § 294.

120. Ibid. § 299.

121. B. Hall, "Fossil fuels on trial" *European Human Rights Law Review*, 2026, 1, 93-102.

122. Conseil d'Etat, 18.12.2019, No 421004, σκ. 6.

123. Conseil d'Etat, 24.7.2024, No 471780, σκ. 3 "Προκειμένου για έρευνα υδρογονανθράκων, ο περιορισμός της κλιματικής υπερθέρμανσης μέσω της μείωσης των εκπομπών ΑτΘ και της κατανάλωσης ορυκτής ενέργειας συνιστά ένα τέτοιο λόγο".

124. ΔΕΕ, 3 Μαρτίου 2011, C-50/09, *Επιτροπή κατά Ιρλανδίας*, σκ. 37. ΔΕΕ, 25 Ιουλίου 2008, *CODA*, σκ. 39. ΔΕΚ, 28

Για Online πρόσβαση σε ΠερΔικ δείτε www.qualex.gr

προσέγγιση υπάρχει και στη νομοθεσία των ΗΠΑ για την ΕΠΕ (NEPA) που αποτελεί το αρχέτυπο της αντίστοιχης ευρωπαϊκής νομοθεσίας[125]. Το κρίσιμο ζήτημα εν προκειμένω είναι ποιες θεωρούνται έμμεσες επιπτώσεις ενός έργου έρευνας, εξόρυξης και εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων. Σημαντικές διευκρινίσεις επί αυτού του ζητήματος δόθηκαν από τη νομολογία.

Η πρώτη απόφαση, η οποία αποτέλεσε σημείο αναφοράς για τις επόμενες δικαστικές αποφάσεις ήταν αυτή του περιβαλλοντικού δικαστηρίου της Νέας Νότιας Ουαλίας στην Αυστραλία[126]. Το κύριο ζήτημα που απασχόλησε το δικαστήριο στην εν λόγω υπόθεση (αφορούσε την εξόρυξη άνθρακα) ήταν κατά πόσο η εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ενός τέτοιου έργου πρέπει να λαμβάνει υπόψη της τις εκπομπές ΑτΘ όταν ο άνθρακας που εξορύχθηκε (ή τα άλλα ορυκτά καύσιμα) καίγεται σε τόπο που είναι απομακρυσμένος από αυτόν του έργου της εξόρυξης. Συγκεκριμένα, οι σχετικές με την εν λόγω δραστηριότητα εκπομπές είναι τριών κατηγοριών/πεδίων που είναι διακριτές μεταξύ τους. Πρόκειται για τις εκπομπές ΑτΘ που προέρχονται άμεσα από το ίδιο το έργο (εκπομπές κατηγορίας/πεδίου 1)[127], για τις εκπομπές που συνδέονται με την ηλεκτρική ενέργεια που καταναλώνεται για την κατασκευή και λειτουργία του έργου (εκπομπές κατηγορίας/πεδίου 2) και τις έμμεσες-κατάντη εκπομπές ΑτΘ "εκπομπές κατηγορίας/πεδίου 3" (Scope 3 emissions) που περιλαμβάνουν τις εκπομπές ΑτΘ που προέρχονται από την τελική κατανάλωση του εξορυκτικού προϊόντος (άνθρακα, πετρελαίου, φυσικού αερίου). Η συμπερίληψη, λοιπόν, των εκπομπών των τριών πεδίων κατά την αξιολόγηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων οδηγεί σε υπερπολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα των εκπομπών ΑτΘ συγκρινόμενο με εκείνο της αξιολόγησης μόνο των εκπομπών κατηγορίας/πεδίου 1.

Το Ανώτατο Δικαστήριο του Η.Β. (UKSC), έχοντας ως νομική βάση την οδηγία 2011/92 για την περιβαλλοντική αδειοδότηση έκρινε ότι οι έμμεσες-κατάντη εκπομπές της κατηγορίας/πεδίου 3 προκαλούν προβλέψιμες και σημαντικές επιπτώσεις του έργου (επρόκειτο για εξόρυξη πετρελαίου στην περιοχή Surrey της Αγγλίας) που πρέπει να συμπεριληφθούν στη ΜΠΕ και να αποτελέσουν αντικείμενο του δικαστικού ελέγχου[128]. Ειδικότερα, το δικαστήριο έκρινε ότι οι έμμεσες-κατάντη εκπομπές θα πρέπει να ενταχθούν στις επιπτώσεις του έργου για το λόγο ότι η διύλιση και η καύση είναι τα αναγκαία επόμενα στάδια που ακολουθούν την παραγωγή του πετρελαίου.[129] Αξίζει ιδιαίτερης μνείας η αναγνώριση από το δικαστήριο ότι η οδηγία 2011/92 δεν θέτει γεωγραφικά όρια στο εύρος των επιπτώσεων που πρέπει να αξιολογηθούν, κρίνοντας ότι "όλες οι πιθανές σημαντικές επιπτώσεις του έργου πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο της ΜΠΕ ανεξάρτητα από το πού αυτές θα δημιουργηθούν ή θα γίνουν αντιληπτές".[130] Περαιτέρω, το δικαστήριο υπογράμμισε ότι η ενδεικνυόμενη μεθοδολογία της ποσοτικοποιημένης εκτίμησης των εκπομπών κατηγορίας/πεδίου 3 είναι αυτή του Greenhouse Protocol.[131]

Το Ανώτερο Δικαστήριο της Σκωτίας (Outer House, Court of Session) σε πρόσφατη απόφαση του ευθυγραμμίστηκε προς την προηγούμενη απόφαση του UKSC.[132] Στην προκείμενη περίπτωση επρόκειτο για εξόρυξη φυσικού αερίου στη Βόρεια Θάλασσα την οποία επρόκειτο να διεξάγει κοινοπραξία πολλών εταιρειών. Το δικαστήριο έκανε δεκτό τον λόγο ακύρωσης που προέβαλαν οι αιτούντες σύμφωνα με τον οποίο η έγκριση του έργου είναι παράνομη διότι δεν αξιολογήθηκαν οι έμμεσες-κατάντη εκπομπές της κατηγορίας/πεδίου 3.[133] Επίσης, το Ανώτερο Δικαστήριο της Νότιας Αφρικής σε υπόθεση που αφορούσε την έρευνα (μέσω γεωτρήσεων) για εξόρυξη Υ/Α έκρινε ότι η ΜΠΕ πρέπει να περιλαμβάνει όλες τις εκπομπές ΑτΘ (άμεσες και έμμεσες συμπεριλαμβανομένων και εκείνων του πεδίου 3) ακόμη και σε αυτό το πρώιμο στάδιο και όχι μόνο στο τελικό δηλαδή σε εκείνο της εκμετάλλευσης των Υ/Α.[134]

Η νομολογία διεθνών διαιτητικών δικαστηρίων

Οι αποφάσεις διεθνών διαιτητικών δικαστηρίων (investor-state dispute settlement (ISDS)) σχετικά με την προμήθεια ενέργειας και τις εξορυκτικές δραστηριότητες αποτελούν το ένα τρίτο του συνόλου των αποφάσεων των ως άνω δικαστηρίων (οι 235 αφορούσαν ορυκτά καύσιμα και οι άλλες 123 ΑΠΕ).[135] Οι ως άνω αποφάσεις των διεθνών διαιτητικών δικαστηρίων είναι εν πολλοίς ευθυγραμμισμένες προς τις αποφάσεις των διεθνών δικαστηρίων. Συγκεκριμένα, πρόσφατη απόφαση διεθνούς διαιτητικού δικαστηρίου έκρινε ότι τα εν λόγω δικαστήρια δεν μπορούν να αποστούν από τις αποφάσεις διεθνών δικαστηρίων καθώς "αναγνωρίζεται ότι αυτά με έγκυρο τρόπο ερμηνεύουν το δίκαιο σύμφωνα με τις εν εξελίξει ανάγκες της κοινωνίας".[136] Περαιτέρω, στην υπόθεση *Discovery v Slovak Republic* το διεθνές διαιτητικό δικαστήριο έκρινε ότι ο επενδυτής δεν μπορεί να διασφαλίσει εκ των προτέρων ότι η δραστηριότητα για την εξόρυξη Υ/Α δεν θα υπαχθεί στη διαδικασία ΕΠΕ.[137] Ωστόσο, για το μείζον ζήτημα της καταβολής αποζημίωσης εξ αιτίας της υπαναχώρησης των κρατών από τις συμβάσεις που συνήψαν με εταιρείες ορυκτών καυσίμων προβάλλοντας λόγους υπέρτερου δημόσιου συμφέροντος, δεν υφίσταται σχετική νομολογία των διεθνών διαιτητικών δικα-

Φεβρουαρίου 2008, C-2/07, *Abraham*, σκ. 27.

125. CEQ, NEPA Implementing Regulations Revisions, PART 1508, Federal Register/ Vol. 87 No 76, 20.4.2022, p. 23453.

126. Gloucester Resources Ltd v. Minister for Planning and Another (2019) 234 LGERA 257.

127. Ακολουθούμε την απόδοση του όρου Scope emissions στα ελληνικά από την εθνική νομοθεσία για την περιβαλλοντική αδειοδότηση έργων και δραστηριοτήτων (ΦΕΚ Β' 7322/2024).

128. *R (Finch) v Surrey County Council and others* [2024] UKSC 20,§§ 59 - 60, § 135, § 174.

129. Ibid § 118.

130. Ibid. § 93.

131. The GHG Protocol for Project Accounting' (World Business Council for Sustainable Development and World Resources Institute 2005).

132. *Greenpeace v Advocate General for Scotland and others* [2025] CSOH 10.

133. Ibid §§ 167-168.

134. *Green Connection NPC & Anor v Minister of Forestry, Fisheries and the Environment & Ors* (5676/2024) [2025] ZAWCHC 349 (13 August 2025) §§130–157.

135. UNCTAD (2024), *Facts and Figures on Investor–State Dispute Settlement Cases*. IIA Issues Note: International Investment Agreements.

136. *Montauk Metals Inc (formerly known as Galway Gold Inc) v Republic of Colombia*, ICSID Case No ARB/18/13, Award (7 June 2024) §§ 812–815.

137. *Discovery Global LLC v Slovak Republic*, ICSID Case No ARB/21/51, Award (17 January 2025) §§ 607–616.

στηρίων.[138] Εν όψει, όμως, της Συμβουλευτικής γνώμης του Διεθνούς Δικαστηρίου που έκρινε ότι οι νομικές υποχρεώσεις των κρατών για τη λήψη μέτρων σχετικά με τον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής αποτελούν jus cogens και ισχύουν erga omnes[139] θα υπάρξει, ενδεχομένως, μια νέα προσέγγιση για τη μείωση ή την ολοσχερή αποφυγή καταβολής αποζημίωσης εκ μέρους των κρατών στις περιπτώσεις των συμβάσεων παραχώρησης εξορυκτικών δικαιωμάτων λόγω της υπεροχής των διατάξεων του διεθνούς κλιματικού δικαίου.[140]

IV. Η έρευνα και εκμετάλλευση ορυκτών καυσίμων στην Ελλάδα

Σύμφωνα με το άρθρο 3 (1) του Κανονισμού 2018/1999 τα κράτη μέλη εκπονούν και υιοθετούν τα εθνικά σχέδια για την ενέργεια και το κλίμα (ΕΣΕΚ). Στο πλαίσιο αυτό η Ελλάδα εκπόνησε και κύρωσε το δικό της ΕΣΕΚ [ΦΕΚ Β' 6983/19.12.2024]. Στο εν λόγω ΕΣΕΚ αναφέρεται ότι "Συμπληρωματικά, αν και με διαφορετική πολιτική προσέγγισης και σχεδιασμού, η έρευνα για εξόρυξη και εκμετάλλευση εγχώριων κοιτασμάτων υδρογονανθράκων συνεχίζει να αποτελεί άξονα της ενεργειακής πολιτικής για την επόμενη περίοδο και ενσωματώνεται στο ευρύτερο πλαίσιο αξιοποίησης των εγχώριων ενεργειακών πηγών…..Μέσα στην επόμενη διετία αναμένονται οι αποφάσεις των μισθωτών για τη διενέργεια ερευνητικών γεωτρήσεων στα περισσότερα οικόπεδα, με στόχο – σε περίπτωση θετικής απόφασης και επιτυχούς έκβασης των ερευνών – να έχουμε εγχώρια παραγωγή υδρογονανθράκων (πέραν αυτής του Πρίνου) εντός της τρέχουσας δεκαετίας."[141] Αυτό αποτυπώνεται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας Α.19: Υφιστάμενη κατάσταση έρευνας και εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων στην Ελλάδα

Περιοχή	Κατάσταση
Θαλάσσιες περιοχές παραχώρησης	
Πρίνος	Energean Oil & Gas: 100% Κύρωση σύμβασης: https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=a68aec0f-1755-4a19-af6c-a9b601574125 Φάση: Άδεια έρευνας κι εκμετάλλευσης, με 25ετή δικαιώματα παραγωγής.
Νότια της Πελοποννήσου (νέα παραχώρηση)	Chevron Φάση: Εκδήλωση ενδιαφέροντος
Μπλοκ Α2 (νέα παραχώρηση)	HELLENiQ Energy Φάση: Εκδήλωση ενδιαφέροντος
Νότια Κρήτη Ι (νέα παραχώρηση)	Chevron Φάση: Εκδήλωση ενδιαφέροντος
Νότια Κρήτη ΙΙ (νέα παραχώρηση)	Chevron Φάση: Εκδήλωση ενδιαφέροντος
Κατάκολο	Energean Oil & Gas: 100% Φάση: 25ετής φάση παραγωγής Ανακοίνωση απελευθέρωσης της παραχώρησης «Κατάκολο» που αφορά σε μικρό κοίτασμα πετρελαίου κοντά στη δυτική ακτή της Πελοποννήσου
Block 2	Αποχώρηση TOTAL. Κοινοπραξία Energean Hellas Ltd. (75% και Διαχειριστής) και HELLENiQ Upstream Δυτική Κέρκυρα Μονοπρόσωπη Α.Ε (25%) Φάση: α' ερευνητική
Block 10	HELLENiQ Upstream Ιόνιο Μονοπρόσωπη Α.Ε (100%) Σύμβαση: https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=ce7da84f-37ce-4d68-ac68-aacc0116691f Φάση: Δεύτερη ερευνητική
ΝΔ Κρήτης	Αποχώρηση Total. ExxonMobil Exploration & Production Greece B.V. (70% και Διαχειριστής) και HELLENiQ Upstream Νοτιοδυτικά Κρήτης Μονοπρόσωπη Α.Ε (30%) Φάση: Τέλος πρώτης ερευνητικής
Δ Κρήτης	Αποχώρηση Total. ExxonMobil Exploration & Production Greece B.V. (70% και Διαχειριστής) and HELLENiQ Upstream Δυτικά Κρήτης Μονοπρόσωπη Α.Ε (30%) Φάση: Τέλος πρώτης ερευνητικής
Ιόνιο	Αποχώρηση Repsol. HELLENiQ Upstream Ιόνιο Μονοπρόσωπη Α.Ε (100%) Φάση: Δεύτερη ερευνητική
Block 1	Κατάθεση Προσφοράς από τα ΕΛΠΕ. Διαδικασία σε εξέλιξη.
Θρακικό	Κοινοπραξία Calfrac (75%) - ΕΛΠΕ (25%). Δεν αναφέρονται εξελίξεις.

138. O. Hailes, "Fossil fuel abolition in international law and arbitration), *Journal of Environmental Law,* 2025, 00, 1–11 doi.org/10.1093/jel/eqaf039.

139. ICJ, *Obligations of States in respect of Climate Change,* 23.7.2025, Advisory Opinion.

140. Lujing Fan & Shixi Huang (09 Jul 2025): Addressing the challenge of stabilization clauses in resolving international energy investment disputes under climate change, *Climate Policy*, DOI: 10.1080/14693062.2025.2525464, 12.

141. ΕΣΕΚ (ΦΕΚ Β' 6983/19.12.2024, σ. 171 και σ. 369.

Περιοχή	Κατάσταση
Πατραϊκός κόλπος	Η Κοινοπραξία ΕΛΠΕ (50%) - Edison (50%) έχει προβεί σε επεξεργασία και πρόσκτηση νέων τρισδιάστατων σεισμικών δεδομένων. Τον Απρίλιο του 2018 μπήκε στη β' φάση των ερευνών η οποία περιλαμβάνει πραγματοποίηση ερευνητικής γεώτρησης.
Χερσαίες περιοχές παραχώρησης	
Ιωάννινα	Αποχώρηση Repsol | Energean Oil & Gas (100%) Φάση: Δεύτερη ερευνητική
ΒΔ Πελοπόννησος	Κύρωση σύμβασης μίσθωσης με ΕΛΠΕ ΑΕ: https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=7490ead0-2a58-4193-8fe7-a88800dae949 Ανοιχτό μπλοκ
Άρτα - Πρέβεζα	Κύρωση σύμβασης μίσθωσης με ΕΛΠΕ ΑΕ: https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=c08fa4f4-d600-4f4b-bbe4-a88800c5d939 Η περιοχή αναφέρεται ως ανοικτό μπλοκ.
Αιτωλοακαρνανία	Αποχώρηση REPSOL. Ανοικτό οικόπεδο.

Πηγές: ΥΠΕΝ και ΕΔΕΥΕΠ (31/03/2025)

Στην αναθεωρημένη έκδοση του ΕΣΕΚ γίνεται λόγος για τις ως άνω εξορύξεις αλλά μόνο από τη σκοπιά της ενεργειακής ασφάλειας και των οικονομικών οφελών. Δεν λαμβάνονται δε υπόψη οι νέες παραχωρήσεις που έχουν ανακοινωθεί μετά την κατάθεση του τελικού κειμένου στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή.[142]

Στο ΕΣΕΚ επισημαίνεται ειδικότερα ότι:

> Μια συντηρητική εκτίμηση των δυνητικών και πιθανών αποθεμάτων των εν λόγω περιοχών, στις οποίες ωστόσο δεν έχει ακόμη διενεργηθεί εξερευνητική γεώτρηση, κυμαίνεται σύμφωνα με προκαταρκτικά στοιχεία της ΕΔΕΥΕΠ στα 24 τρις κυβικά πόδια (trillion cubic feet) ή 680 bcm . Η πιθανή επιβεβαίωση αυτών των κοιτασμάτων υπερκαλύπτει τόσο την παρούσα όσο και τη μέλλουσα εγχώρια ζήτηση φυσικού αερίου καθιστώντας τη χώρα μας εξαγωγική έως τα τέλη της δεκαετίας. (Κεφ. 3.5.1.).

Από την ως άνω αναφορά προκύπτει ότι ο όγκος των 24 τρις κυβικών ποδιών αντιστοιχεί σε 1032 $MtCO_2$-eq που θα διαφύγουν στην ατμόσφαιρα. Σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Περιβάλλοντος, οι εκπομπές ΑτΘ που προέρχονται από τον τομέα της ενέργειας (παραγωγή, επεξεργασία και μεταφορά φυσικού αερίου και πετρελαίου) αντιπροσωπεύουν το 77% των συνολικών διαφυγών ΑτΘ στην ατμόσφαιρα το έτος 2022[143]. Να σημειωθεί ότι η συμβολή της Ελλάδας στις εκπομπές CO_2 είναι το 2.6% των συνολικών εκπομπών του τομέα της ενέργειας στην ΕΕ.[144] Κατά συνέπεια, οι εκπομπές ΑτΘ που θα προέλθουν από την προβλεπόμενη εκμετάλλευση των Υ/Α υπερβαίνουν τους στόχους του εθνικού κλιματικού νόμου (άρθρο 1 (2) ν. 4936/2022) και του παραρτήματος Ι του Κανονισμού 2018/842, όπως ισχύει. Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι στο αναθεωρημένο ΕΣΕΚ[145] δεν υπάρχει καμία συγκεκριμένη αναφορά στις εξορύξεις Υ/Α.

Στις παραπάνω αναφερόμενες εκπομπές ΑτΘ θα πρέπει να συμπεριλάβουμε και εκείνες που συνδέονται με τη λειτουργία των τερματικών σταθμών FSRU (floating storage and regasification Unit). Πέραν των υπαρχόντων FSRU της Αλεξανδρούπολης, δυναμικότητας 5,5 δισ. κυβικά μέτρα ετησίως, και της Ρεβυθούσας, δυναμικότητας 5,2 δισ. κυβικά μέτρα, προγραμματίζονται τουλάχιστον άλλοι τρεις (στην Αλεξανδρούπολη, στον Παγασητικό και στον Σαρωνικό).[146] Η λειτουργία του FSRU (επαναεροποιηση και μεταφορά του φυσικού αερίου μέσω αγωγών) συνδέεται με εκπομπές μεθανίου. Να σημειωθεί ότι εν συνόλω, το ανθρακικό αποτύπωμα του LNG είναι 33% μεγαλύτερο σε σχέση με αυτό του άνθρακα.[147]

Επειδή οι προβλεπόμενες στον ως άνω πίνακα Α.19 εξορύξεις υδρογονανθράκων στην Ελλάδα θα αυξήσουν τις εκπομπές ΑτΘ αντί να τις μειώσουν, πολλώ δε μάλλον που αυτό θα συντελεστεί με την παράλληλη μείωση -αντί για αύξηση- των φυσικών καταβοθρών CO_2 (των δασών και των δασικών εκτάσεων) εξ αιτίας των μεγάλων πυρκαγιών που προκλήθηκαν στο παρελθόν (μακρυνό και πρόσφατο) και όσων μετά βεβαιότητας θα ακολουθήσουν[148]. Να σημειωθεί σχετικά ότι "Η ανάγκη ανάληψης δράσης για τη μείωση των εκπομπών ΑτΘ καθίσταται ολοένα και πιο επείγουσα, όπως επισήμανε η Διακυβερνητική Επιτροπή για την Κλιματική Αλλαγή (IPCC), στις εκθέσεις της της 7ης Αυγούστου 2021 με τίτλο «Climate change 2021: The Physical Science Basis» (Κλιματική αλλαγή 2021: τα δεδομένα των φυσικών επιστημών), της 28ης Φεβρουαρί-

142. Πρόκειται για τις νέες εξορύξεις Υ/Α στις θαλάσσιες περιοχές: α) περιοχή "Α2" νοτίως της Πελοποννήσου, β) περιοχή "Νότια της Πελοποννήσου, γ) περιοχή "Νότια της Κρήτης 1" και δ) περιοχή "Νότια της Κρήτης 2". Οι συμβάσεις για τις ως άνω εξορύξεις κυρώθηκαν με το ν. 5287/2026.

143. EEA, Annual EU GHG inventory 1990-2022 and inventory document 2024, κεφ. 3.1.

144. Ibid. κεφ. 3.5.1.1.Table 3.11. Να σημειωθεί ότι η συμβολή της Αυστρίας είναι το 0.8%, του Βελγίου το 1.8%, της Πορτογαλίας το 0.9% και της Σουηδίας το 0.7% που είναι κράτη με ομοειδή ή παρόμοια χαρακτηριστικά με εκείνα της Ελλάδας.

145. ΦΕΚ Β 6983/19.12.2024.

146. Η λειτουργία του FSRU συνίσταται στην αποθήκευση υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG), που μεταφέρεται με ειδικά πλοία, και το επαναεροποιεί έτσι ώστε να μεταφερθεί με αγωγό ο οποίος καταλήγει σε σταθμό παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας ή εντάσσεται στο δίκτυο.

147. R.W. Howarth, "The greenhouse gas footprint of liquified natural gas (LNG) exported from the United States", *Energy Science & Engineering*, 2024;1-17.

148. A. Korosuo et al., 'The Role of Forests in the EU Climate Policy: Are We on the Right Track?' (2023) 18 Carbon Balance and Management 15. Για το ρόλο των δασών στην επίτευξη της αναγκαίας ισορροπίας μεταξύ των ανθρωπογενών εκπομπών και της συγκράτησης των ΑτΘ, βλ., IPCC, 'Summary for Policymakers' in PR Shukla et al (eds), 'Climate Change and Land: A IPCC Special Report on Climate Change, Desertification, Land Degradation, Sustainable Land Management, Food Security, and Greenhouse Gas Fluxes in Terrestrial Ecosystems' (IPCC 2019) 24.

ου 2022 με τίτλο «Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability» (Κλιματική αλλαγή 2022: επιπτώσεις, προσαρμογή και ευπάθεια) και της 4ης Απριλίου 2022 με τίτλο «Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change» (Κλιματική αλλαγή 2022: μετριασμός της κλιματικής αλλαγής)". Από τη δική της πλευρά, η ΕΕ επισημαίνει ότι "θα πρέπει να αντιμετωπίσει αυτήν την επείγουσα ανάγκη εντείνοντας τις προσπάθειές της".[149]

Η εξόρυξη υδρογονανθράκων στην Ελλάδα προβλέπεται στο ν. 2289/1995, ο οποίος παρέχει σε εταιρείες ορυκτών καυσίμων το δικαίωμα να παράγουν ή/και να εξάγουν ορυκτά καύσιμα. Σύμφωνα, ωστόσο, με τα παραπάνω, η εθνική νομοθεσία για τις εξορύξεις αντιτίθεται στις νεότερες διατάξεις και συγκεκριμένα στο άρθρο 1 και το παράρτημα Ι του Κανονισμού (ΕΕ) 2018/842, όπως ισχύει, στα άρθρα 2 και 4 του Κανονισμού (ΕΕ) 2021/1119, στα άρθρα 1 (2) δ και 4 σε συνδυασμό με το παράρτημα Ι του Κανονισμού 2018/1999, στο άρθρο 1 (2) του ν. 4936/2022, και στο άρθρο 2 (1) (α) και στο άρθρο 4 (1) και (2) της Συνθήκης του Παρισιού.

Αξίζει να επισημανθεί ότι οι στόχοι της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Ελλάδα σχετικά με τη μείωση των εκπομπών ΑτΘ που καλύπτονται από τον Κανονισμό 2018/842 όπως ισχύει, είναι, η ως άνω μείωση να είναι της τάξης του -22,7% σε σχέση με το 2005 έως το 2030, σε συνδυασμό δε με την Απόφαση ΕΕ 2020/2126, όπως τροποποιήθηκε, οι επιτρεπόμενες εκπομπές CO_2-eq για το 2023 είναι 47.2 Mt CO_2-eq. Σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Περιβάλλοντος οι εκπομπές CO_2-eq το έτος 2023 ανήλθαν στους 67.8 Mt CO_2-eq (συμπεριλαμβανομένης και της αεροπλοΐας).[150] Πρόκειται, λοιπόν, για εκπομπές 20.6 Mt CO_2-eq περισσότερες από τις επιτρεπόμενες. Περαιτέρω, στην τελευταία Έκθεση της Ελλάδας στον ΟΗΕ αναφέρεται ότι για το έτος 2022 οι συνολικές εκπομπές CO_2-eq ανήλθαν στους 78.3 Mt CO_2-eq εκ των οποίων οι προερχόμενες από τον τομέα της ενέργειας ανήλθαν στους 54.5 Mt CO_2-eq.[151]

Θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι αρκετά κράτη μεταξύ των οποίων και κράτη μέλη της ΕΕ έχουν νομοθετήσει την απαγόρευση της έρευνας και εκμετάλλευσης Υ/Α (π.χ., Πορτογαλία, Δανία, Γαλλία, Ιταλία, Νέα Ζηλανδία, Γερμανία, Σουηδία, Μπελίζ, Κόστα Ρίκα, Ισπανία)[152]. Επίσης εθνικά δικαστήρια έκριναν ότι η ως άνω απαγόρευση ευθυγραμμίζεται με τις νομικά δεσμευτικές ρυθμίσεις του διεθνούς δικαίου και του δικαίου της ΕΕ. Συγκεκριμένα, το Γαλλικό Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε ότι η αίτηση εταιρείας για έρευνα και εξόρυξη Υ/Α, με ενεργή σύμβαση με το κράτος δεν μπορεί να εγκριθεί διότι αντιβαίνει στις εθνικές ρυθμίσεις και στους στόχους της Συνθήκης του Παρισιού (2015).[153]

Επειδή οι υφιστάμενες συμβάσεις έρευνας και εκμετάλλευσης Υ/Α στην Ελλάδα προηγούνται χρονικά των ισχυουσών ρυθμίσεων σχετικά με τη μείωση των εκπομπών ΑτΘ τίθεται εκ πρώτης όψεως το ζήτημα της ισχύος και εφαρμογής των νεότερων κανόνων δικαίου. Επί αυτού του ζητήματος το ΔΕΕ αποφάνθηκε επανειλημμένα. Συγκεκριμένα, έκρινε ότι:

"Όσον αφορά την αρχή της προστασίας δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, τονίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία, ο νέος κανόνας εφαρμόζεται πάραυτα στα μελλοντικά αποτελέσματα μιας κατάστασης που έχει δημιουργηθεί υπό το κράτος του παλαιότερου κανόνα και το πεδίο εφαρμογής της αρχής της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης δεν μπορεί να διευρυνθεί τόσο ώστε να παρακωλύεται γενικά η εφαρμογή των νέων ρυθμίσεων επί των μελλοντικών αποτελεσμάτων καταστάσεων που έχουν δημιουργηθεί υπό την προγενέστερη ρύθμιση (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 29ης Ιανουαρίου 2002, C-162/00, Pokrzeptowicz-Meyer, Συλλογή 2002, σ. I-1049, σκέψεις 50 και 55)."[154]

Επομένως, σύμφωνα με την ως άνω νομολογία του ΔΕΕ, οι νεότεροι κανόνες δικαίου υπερισχύουν των χρονικά προγενέστερων συμβάσεων, πολλώ δε μάλλον που ζούμε σε συνθήκες επείγουσας κλιματικής ανάγκης λόγω της υπαρξιακής απειλής της κλιματικής αλλαγής. Περαιτέρω δε, όπως ήδη αναφερθήκαμε, η Συμβουλευτική Γνώμη του Διεθνούς Δικαστηρίου[155] υπέδειξε ότι η συνέχιση της έγκρισης νέων αδειών έρευνας και εκμετάλλευσης ορυκτών καυσίμων "μπορεί να αποτελεί μια διεθνώς παράνομη πράξη".[156] Κατά συνέπεια, η έγκριση νέων αδειών έρευνας και εκμετάλλευσης ορυκτών καυσίμων μπορεί να προσβληθεί σε νέα νομική βάση, μάλιστα δε αν τα δικαστήρια θεωρήσουν ότι δεν είναι δεσμευτική η Συμβουλευτική Γνώμη, η αιτιολογία της για την ασυμβατότητα των νέων σχεδίων ορυκτών καυσίμων με το στόχο του1.5°C θα μπορούσε να επηρεάσει την κρίση των δικαστηρίων εάν και κατά πόσο η απόφαση της διοίκησης είναι ορθολογική, καλά ενημερωμένη και σε συνάφεια με τη διαθέσιμη καλύτερη επιστημονική γνώση.[157]

Συμπεράσματα

Ο άνθρακας, το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο κυριαρχούν στο παγκόσμιο ενεργειακό μίγμα εξ αιτίας της σύνδεσής του με το ισχύον κοινωνικό και οικονομικό μοντέλο σε όλους τους τομείς είτε πρόκειται για τη βιομηχανία είτε πρόκειται για τις μεταφορές ή την κατοικία. Οι διαδοχικές εκθέσεις του ΟΗΕ (IPCC) κατέδειξαν την ανάγκη να μειωθεί δραστικά η προμήθεια και η χρήση ορυκτών καυσίμων καθώς είναι αυτά που οδήγησαν την ανθρωπότητα σε μια εξαιρετικά κρίσιμη καμπή δηλαδή στον υπαρξιακό κίνδυνο της κλιματικής αλλαγής. Το ζήτημα των ορυκτών καυσίμων δεν έτυχε, έως σήμερα, της δέουσας προ-

149. Κανονισμός (ΕΕ) 2023/857, Προοίμιο, αιτιολογική σκέψη αριθμ. 2.

150. EEA Report 12/2025, Annual European Union greenhouse gas inventory1990-2023 and inventory document 2025.

151. EMISSIONS INVENTORY 2025, NATIONAL INVENTORY REPORT OF GREECE FOR GREENHOUSE AND OTHER GASES FOR THE YEARS 1990-2023.

152. S. Greene, A. V. Carter, "From national ban to global climate policy renewal: Denmark's path to leading on oil extraction phase out", *International Environmental Agreements* (2024) 24: 124.P. T. Madsen et al., 'Abandoning Fossil Fuel Production: What Can Be Learned From the Danish Phase-Out of Oil and Gas?', (2023) 103 *Energy Research & Social Science* 103211, 1.

153. Conseil d'Etat, 24.7.2024, no 471780.

154. ΔΕΕ, 14 Ιανουαρίου 2010, C-226/08, *Stadt Papenburg*, EU:C:2010:10, σκ. 46.

155. Βλ., supra, υποσημειώσεις 82-93 και το κείμενο που τις συνοδεύει.

156. Wewerinke-Singh & Viñuales, "The Great Reset: The ICJ Reframes the Conduct Responsible for Climate Change Through the Prism of Internationally Wrongful Acts" (EJIL: Talk Blog, 4 August 2025).

157. Ben Chester Cheong, "The ICJ's 2025 Climate Change Advisory Opinion: critical implications for UK environmental and planning law", *Journal of Planning & Environment Law*, 2025, 12, 1623-1641.

σοχής από τις κυβερνήσεις παρά τις σαφείς προειδοποιήσεις της επιστήμης για τον επείγοντα χαρακτήρα της εγκατάλειψης της έρευνας και της εκμετάλλευσής τους.[158] Σε νομοθετικό και κανονιστικό επίπεδο σε πλανητική κλίμακα, δεν αποτελεί αντικείμενο η (βαθμιαία) απεξάρτηση από τα ορυκτά καύσιμα παρά μόνο σποραδικά (κυρίως στις αποφάσεις των COP26 και COP28), είναι δε λίγες οι εθνικές έννομες τάξεις στις οποίες γίνεται αναφορά στην απαγόρευση της έρευνας και εκμετάλλευσης Υ/Α. Ωστόσο, είναι άξιο μνείας το γεγονός ότι μερικές κυβερνήσεις υπό το σχήμα the Beyond Oil and Gas Alliance (BOGA) προωθούν την ιδέα της απαγόρευσης νέων εγκρίσεων για έρευνα και εκμετάλλευση πετρελαίου και φυσικού αερίου ως την προϋπόθεση για την επίτευξη του στόχου του 1.5 °C. Πρόκειται, προς το παρόν, για την προώθηση ενός νέου κοινωνικο-ηθικού κανόνα που θα έχει σαν στόχο την οικοδόμηση ενός μετώπου στο οποίο θα συνυπάρχουν κρατικές και μη κρατικές οντότητες, ώστε να υπάρξει μια μη νομικά δεσμευτική συμφωνία απαγόρευσης νέων εγκρίσεων έρευνας και εκμετάλλευσης ορυκτών καυσίμων.[159] Προς αυτή την κατεύθυνση διοργανώθηκε στην Κολομβία διεθνής διάσκεψη (Απρίλιος 2026) για την προοδευτική απεξάρτηση από τα ορυκτά καύσιμα, στην οποία έλαβαν μέρος 60 κράτη από όλες τις ηπείρους, μεταξύ των οποίων και πολλά ευρωπαϊκά κράτη (π.χ., Η.Β, Γερμανία, Γαλλία, Ισπανία, Ιρλανδία, Ολλανδία). Η διάσκεψη κατέληξε στην κοινή απόφαση ότι τα συμμετέχοντα κράτη θα πρέπει να εκπονήσουν εθνικούς οδικούς χάρτες για τη βαθμιαία απεξάρτηση από τα ορυκτά καύσιμα.[160] Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η συνδεόμενη με τα ορυκτά καύσιμα μεγάλη ενεργειακή κρίση,[161] που είναι απότοκη του πολέμου στη Μέση Ανατολή ενδεχομένως να αποτελέσει την αφορμή για να τεθεί σε συζήτηση η απεξάρτηση από τα ορυκτά καύσιμα στα διεθνή fora, ιδίως στο πλαίσιο του ΟΗΕ. Μάλιστα δε το πρόσφατο Ψήφισμα της ΓΣΟΗΕ σχετικά με τη Συμβουλευτική Γνώμη του Διεθνούς Δικαστηρίου αποτελεί ένα σημαντικό βήμα προς αυτή την κατεύθυνση.[162] Μεταξύ των άλλων, η ΓΣΟΗΕ:

"Ζητεί από τον Γενικό Γραμματέα, στο πλαίσιο των υπαρχόντων πόρων, σε συνεννόηση με τα Κράτη Μέλη, να υποβάλει στη Γενική Συνέλευση κατά τη διάρκεια της 80ης-δεύτερης συνόδου έκθεση που να περιλαμβάνει τρόπους προώθησης της συμμόρφωσης με όλες τις υποχρεώσεις σύμφωνα με τα συμπεράσματα του Δικαστηρίου, λαμβάνοντας υπόψη την καλύτερη διαθέσιμη επιστημονική γνώση και τα πιθανά κενά στις πολυμερείς προσπάθειες για την αντιμετώπιση των αρνητικών επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο με την επιφύλαξη των νόμιμων θέσεων των Κρατών και χωρίς να καταλογίζεται οποιαδήποτε ευθύνη, διασφαλίζοντας παράλληλα τον συντονισμό, τη συνάφεια και τη συμπληρωματικότητα με τους υπάρχοντες μηχανισμούς και διαδικασίες, συμπεριλαμβανομένων της Διεθνούς Σύμβασης-πλαίσιο για την κλιματική αλλαγή και της Συνθήκης του Παρισιού".[163]

Το εν λόγω Ψήφισμα, λοιπόν, επιβεβαιώνει ότι το τοπίο του κλιματικού δικαίου μετά το 2025 αναδιαμορφώνεται ριζικά καθόσον προσφέρει, στους μεν συμμετέχοντες στις κλιματικές δίκες νέα νομικά εργαλεία, στους δε συμμετέχοντες στις πολυμερείς διαπραγματεύσεις μια νέα νομική βάση ακόμη και αν αυτή δεν αναφέρεται ρητά στα υπάρχοντα κείμενα του διεθνούς δικαίου.[164]

Bibliography

IPCC (2014), Summary for policymakers, in O. Edenhofer, R. Pichs-Madruga, Y. Sokona & al. (Eds.), Climate Change 2014: Mitigation of climate change. Contribution of Working Group III to the Fifth Assessment Report of the IPCC, Cambridge University Press, 2015.

International Energy Agency (IEA), Global Energy Review 2019.

P. Friedlingstein et al., "Global Carbon Budget 2024" (2025) 17 *ESSD* 965.

IPCC, Synthesis Report of the IPCC Sixth Assessment Report (AR6): Summary for Policymakers (March 2023).

C. Gürsan & V. de Gooyert, 'The Systemic Impact of a Transition Fuel: Does Natural Gas Help or Hinder the Energy Transition?' (2021) 138 *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 110552.

BANKING ON CLIMATE CHAOS, Fossil Fuel Financial Report, 2026.

F. Green et al., "No new fossil fuel projects: The norm we need. A social-moral norm against new fossil fuel projects has strong potential to contribute to achieving global climate goals», *Science*, 30 mai 2024, v. 384, n° 6699, 954-957.

D. Welsby, J. Price, S. Pye, & al., «Unextractable fossil fuels in a 1.5° C world», *Nature*, 2021, vol. 597, n° 7875, 230-234.

Ch. Cournil, "La sortie fossile: La voie juridictionnelle", *Revue Juridique de l'Environnemen*t, 1/2025, 108.

US National Oceanic and Atmospheric Administration, Report 5.4.2023.

CEI, Climate Analytics, IISD, & UNEP, Production Gap Report 2023.

International Energy Agency (2021), Net Zero by 2050. A Roadmap for the Global Energy Sector.

Global Energy Monitor (2024), Drilling Deeper.

S. Dhakal et al, 'Emissions Trends and Drivers' in M Pathak et al (eds), Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change. Working Group III Contribution to the IPCC Sixth Assessment Report (IPCC 2022) 215.

Piers M. Forster et al., "Indicators of Global Climate Change 2025: annual update of key indicators of the state of the climate system and human influence", *Earth Syst. Sci. Data*, 18, 3889–3933, 2026 https://doi.org/10.5194/essd-18-3889-2026

WMO 2026, State of the Global Climate 2025.

B. Franta, "Early Oil Industry Disinformation on Global Warming", Environmental Politics, 2021, vol. 30, 663-668.

158. G. Piggot et al., 'Swimming Upstream: Addressing Fossil Fuel Supply Under the UNFCCC' (2018) 18 Climate Policy 1189, 1190.

159. Fergus Green et al., " No new fossil fuel projects: The norm we need", *Science*, 30 may 2024, Vol. 384, 6699, 954-957.

160. 1st Conference on transitioning away from Fossil Fuels, Santa Marta, Colombia 26-29 April 2026, https://www.theguardian.com/environment/2026/apr/30/colombia-climate-talks-end-fossil-fuel-phaseout

161. Ο επικεφαλής της διεθνούς οργάνωσης ενέργειας (IEA) Fatih Birol δήλωσε ότι ο πόλεμος στη Μέση Ανατολή είναι η μεγαλύτερη απειλή στην ιστορία για την ενεργειακή ασφάλεια σε πλανητική κλίμακα. Επιπλέον, επισήμανε ότι επιφέρει αλλαγές στη βιομηχανία ορυκτών καυσίμων καθώς απομακρύνει τα κράτη από αυτά διότι δεν τα εμπιστεύονται και για το λόγο αυτό επιθυμούν να μειωθεί η εξάρτηση τους. Περαιτέρω, τόνισε ότι δεν πρέπει του λοιπού να επιτραπούν ερευνητικές εξορύξεις υδρογονανθράκων και να αναπτυχθούν οι ΑΠΕ που είναι αναντίρρητα οι μόνες αξιόπιστες πηγές ενέργειας https://www.theguardian.com/environment/2026/apr/24/global-oil-crisis-changed-fossil-fuel-industry-forever-iea-chief-fatih-birol

162. Βλ., supra, υποσημειώσεις 95 και 96 και το κείμενο που τις συνοδεύει. Προς την ίδια κατεύθυνση κινούνται και οι Συμβουλευτικές Γνώμες των δύο άλλων Διεθνών Δικαστηρίων (ITLOS και IACtHR). Βλ., supra, υποσημειώσεις 97-100 και 102-111 αντίστοιχα και το κείμενο που τις συνοδεύει.

163. UNGA, A/80/L.65, § 10.

164. M. Wewerinke-Singh, "From Opinion to Action: The General Assembly Votes to Operationalize the ICJ's Climate Advisory Opinion", *EJIL:Talk!, (*22.5.2026).

V. Nolette, "Climate Preemption and Fossil Fuel Entrenchment" *Pace Environmental Law Review* 43 (2026), 220.

N. Walker-Crawford, "Save the Climate but Don't Blame Us: Corporate Arguments in Climate Litigation" Transnational Environmental Law (2026) 1–28 doi:10.1017/S2047102525100186.

G. Gentile, J. Gupta, "Orchestrating the narrative: The role of fossil fuel companies in delaying the energy transition", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 212 (2025) 115359.

G. B. Asheim et al., 'The Case for a Supply-Side Climate Treaty', (2019) 365 (6451) *Science* 325.

G. Muttitt, The sky's limit: Why the Paris climate goals require a managed decline of fossil fuel production, Washington, D.C. *Oil Change International*, 2016.

F. Green, O. Bois von Kursk, G. Muttitt, & S. Pye, «No new fossil fuel projects: The norm we need. A social-moral norm against new fossil fuel projects has strong potential to contribute to achieving global climate goals», *Science*, 30 may 2024, v. 384, n° 6699, 954-957.

H. Sashimi Turkamani, "The challenge of phasing out fossil fuels for highly fossil fuel-dependent countries in international law", *Leiden Journal of International Law* (2025), 38, 861–880.

A. Moreno, "Climate Change", in: G. Winter et al., (eds), *EU Environmental Policy and Law: Reflections at Fifty*, 2026, 155.

M. Paricio Montesinos, "Tempering or legitimizing corporate power? The rule of law and the EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive" in: M. Peeters et al., (eds), Greening the EU and the Rule of Law, 2026, 254.

N.O. Peer, "CORPORATE CLIMATE TARGETS: SCIENCE, DISCRETION, AND CLIMATE WASHING", *N.Y.U. Environmental Law Journal*, Vol. 33 2025, 229.

European Court of Auditors, 'EU Climate and Energy Targets – 2020 Targets Achieved, but Little Indication That Actions to Reach the 2030 Targets Will Be Sufficient' (2023).

European Scientific Advisory Board on Climate Change (ESABCC), 'Towards EU Climate Neutrality. Progress, Policy Gaps and Opportunities. Assessment Report 2024' (2024) 48.

K. Tibrewal et al., "Assessment of methane emissions from oil, gas and coal sectors across inventories and atmospheric inversions", *COMMUNICATIONS EARTH & ENVIRONMENT* | (2024) 5:26 | https://doi.org/10.1038/s43247-023-01190-w | www.nature.com/commsenv.

D. Gordon et al., "Evaluating net life-cycle greenhouse gas emissions intensities from gas and coal at varying methane leakage rates", *Environ. Res. Lett.* 18 (2023) 084008.

N. Sanchez, D.C. Mays, "Effect of methane leakage on the greenhouse gas footprint of electricity generation", *Climatic Change* (2015) 133: 169-178.

B. J. Preston, "Actions and grounds of project-focused climate change litigation", in: F. Syndic et al. (eds), *Research Handbook on Climate Change Litigation*, Edward Elgar, 2024, 99-122.

D. Shapovalova, 'Climate Change and Oil and Gas Production Regulation: An Impossible Reconciliation?', (2023) 26(4) *Journal of International Economic Law* 817.

A. Kovacs et al., "Beyond courts: Does strategic litigation affect climate change policy support?", *International Review of Law & Economics*, 79 (2024) 106213.

A. Rose, D. Mladenova & V. Newman, "The crucial role of strategic climate litigation", in: F. Syndic et al. (eds), *Research Handbook on Climate Change Litigation*, Edward Elgar, 2024, 18-36.

S. Ann Samuel & J. A. Carrillo Bañuelo, The Role of Advisory Opinions in International Law in the Context of the Climate Crisis: The Dialogue between the ICJ, the ITLOS, the IACtHR, and the AfCtHPR", in M. A Tigre & A. Rocha (eds) *The role of Advisory Opinions in international law in the context of the climate crisis*, (Brill 2025) 116-141.

A. Alexander, "The principle of erga omnes in the International Court of Justice's advisory opinion on the obligations of States in relation to climate change" *Environmental Law Review* 2026, Vol. 28 (1) 8–9.

J. Peel, "Situating the ICJ's advisory opinion in the wider ecosystem of international climate litigation" *RECIEL* 2026;1–8. DOI: 10.1111/reel.70037.

B. Ewoud Klerk, "From 'well below 2 C' to 1.5 C: The ICJ Advisory Opinion on Obligations of States in respect of Climate Change" RECIEL. 2026;1–13. DOI: 10.1111/reel.70030.

V. Roeben & J. Guo, "The result-oriented due diligence obligation in the ITLOS Climate Change Advisory Opinion: Developments and implications" *RECIEL*. 2026;1–10.

J. Afzal & I. Ahmad, "The ITLOS Advisory Opinion on Climate Change and Marine Pollution: Some Reflections*" Environmental Policy and Law* 2025, Vol. 55(2-3) 68–75.

Ben Chester Cheong, "The ICJ's 2025 Climate Change Advisory Opinion: critical implications for UK environmental and planning law", *Journal of Planning & Environment Law*, 2025, 12, 1623-1641.

B. Hall, "Fossil fuels on trial" *European Human Rights Law Review*, 2026, 1, 93-102.

UNCTAD (2024), Facts and Figures on Investor-State Dispute Settlement Cases. IIA Issues Note: International Investment Agreements.

O. Hailes, "Fossil fuel abolition in international law and arbitration", *Journal of Environmental Law,* 2025, 00, 1–11 doi.org/10.1093/jel/eqaf039.

Lujing Fan & Shixi Huang (2025): Addressing the challenge of stabilization clauses in resolving international energy investment disputes under climate change, *Climate Policy*, DOI: 10.1080/14693062.2025.2525464, 12.

EEA, Annual EU GHG inventory 1990-2022 and inventory document 2024.

R.W. Howarth, "The greenhouse gas footprint of liquified natural gas (LNG) exported from the United States", *Energy Science & Engineering*, 2024;1-17.

A. Korosuo et al., 'The Role of Forests in the EU Climate Policy: Are We on the Right Track?' (2023) 18 Carbon Balance and Management 15

EEA Report 12/2025, Annual European Union greenhouse gas inventory1990-2023 and inventory document 2025.

EMISSIONS INVENTORY 2025, NATIONAL INVENTORY REPORT OF GREECE FOR GREENHOUSE AND OTHER GASES FOR THE YEARS 1990-2023.

S. Greene, A. V. Carter, "From national ban to global climate policy renewal: Denmark's path to leading on oil extraction phase out", *International Environmental Agreements* (2024) 24: 124.

P. T. Madsen et al., 'Abandoning Fossil Fuel Production: What Can Be Learned From the Danish Phase-Out of Oil and Gas?', (2023) 103 *Energy Research & Social Science* 103211, 1.

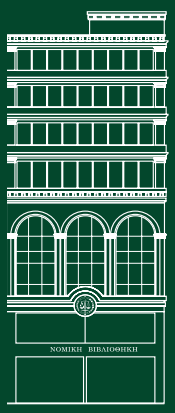
Wewerinke-Singh & Viñuales, "The Great Reset: The ICJ Reframes the Conduct Responsible for Climate Change Through the Prism of Internationally Wrongful Acts" (EJIL: Talk Blog, 4 August 2025).

G. Piggot et al., 'Swimming Upstream: Addressing Fossil Fuel Supply Under the UNFCCC' (2018) 18 Climate Policy 1189.

Fergus Green et al., " No new fossil fuel projects: The norm we need", *Science*, 30 May 2024, Vol. 384, 6699, 954-957.

M. Wewerinke-Singh, "From Opinion to Action: The General Assembly Votes to Operationalize the ICJ's Climate Advisory Opinion", *EJIL:Talk*!, (22.5.2026).

Για Online πρόσβαση σε ΠερΔικ δείτε www.qualex.gr

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Εκδοση | Εκπαίδευση | Καινοτομία

ΑΘΗΝΑ - ΚΕΝΤΡΙΚΑ:
Μαυρομιχάλη 23, 106 80 | T 210 3678800 (30 γραμμές) | F 210 3678922 | E info@nb.org

ΑΘΗΝΑ:
Μαυρομιχάλη 2, 106 80 | T 210 3607521 | F 210 3603975 | E m2bookstr@nb.org

ΠΑΤΡΑ:
Κανάρη 15, 262 22 | T 2610 361600 | F 2610 361515 | E nbpatra@nb.org

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ:
Φράγκων 1, 546 26 | T 2310 545618, 2310 532134 | F 2310 551530 | E nbthess@nb.org

www.nb.org